

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra fundamentální a dogmatické teologie

Lukáš Prskavec

**VYBRANÉ FUNDAMENTÁLNĚ-TEOLOGICKÉ ASPEKTY Hnutí
HARÉ KRŠNA**

Diplomová práce

Vedoucí práce: ThLic. David Bouma Th.D.

Praha 2011

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 11. dubna 2013, Lukáš Prskavec

Bibliografická citace

Vybrané fundamentálně-teologické aspekty hnutí Haré Kršna [rukopis]: diplomová práce / Lukáš Prskavec ; vedoucí práce: David Bouma. -- Praha, 2013. – 92 s.

Anotace

V této diplomové práci se snažíme podat přehled informací o římskokatolické Církvi i o hnutí Haré Kršna, tj. o historii, antropologii a teologii těchto námi vybraných náboženských organizací. Celou tuto diplomovou práci dělíme do třech kapitol. V první kapitole hovoříme o fundamentální teologii a synteticky si představujeme její historii, stav a nejdůležitější otázky fundamentální teologie, jako např.: obraz člověka v římskokatolické Církvi, Boží zjevení, fundamentální christologii a fundamentální ekleziologii. V této kapitole se zabýváme také např. předáváním Božího zjevení, Ježíšem Kristem a Církví. V následující, druhé kapitole hovoříme o hnutí Haré Kršna a symetricky ke kapitole první se v této kapitole zabýváme obrazem člověka v hnutí Haré Kršna, božím zjevením, Kršnou a Prabhupádou a ISKCONem jakožto institucí, kterou Prabhupáda založil. V poslední, třetí kapitole této práce fundamentálně-teologicky hodnotíme kredibilitu antropologie, božího zjevení, Kršny, Prabhupády a ISKCONu. V závěru této diplomové práce si pak již jen připomínáme důvod, proč jsme tuto diplomovou práci sepsali.

Klíčová slova

Fundamentální teologie, římskokatolická Církev, hnutí Haré Kršna, mezináboženský dialog, boží zjevení, člověk, Kršna, Bůh, náboženství, Prabhupáda, ISKCON

Abstract

Selected fundamental-theological aspects of the Haré Krishna movement. In this work we try to give an overview of the Roman Catholic Church as well as the Haré Krishna movement, ie the history, anthropology and theology of religious organizations selected by us. The whole thesis is divided into three chapters. In the first chapter we are talking about fundamental theology and synthetically imagine its history, the state and the most important fundamental questions of theology, such as: imagine of a man in the Roman Catholic Church, God's revelation, fundamental Christology and ecclesiology fundamental. In this chapter we also transfer as divine revelation, Jesus Christ and the Church. In the following, the second chapter we talk about the Haré Krishna movement and symmetrical to the first chapter in this section deal with the image of man in the Haré Krishna movement, divine revelation, Krishna and Prabhupada and ISKCON as an institution that Prabhupada founded. In the last third chapter of this work fundamentally-theologically-evaluate the credibility of anthropology, divine revelation, Krishna, Prabhupada and ISKCON. In conclusion, this thesis will then only recall why we wrote this thesis.

Keywords

Fundamental theology, the Roman Catholic Church, Haré Krishna movement, inter-religious dialogue, God's revelation, person, Krishna, God, religious, Prabhupáda, ISKCON

Počet znaků (včetně mezer): 117.953

Poděkování

Hned na začátku této diplomové práce chci ze srdce vyjádřit poděkování všem, kteří mě při sepisování této práce provázeli, zejména doktoru Davidovi Boumovi, který mě s velkou dávkou teologických znalostí a s velikou trpělivostí vedl. Rovněž chci poděkovat i všem členům hnutí Haré Kršna (zvláště Trilokátma dásovi – Antonín Valer a Priya-kírti dásovi – Ing. Pavel Vojkovský) za jejich nezištnou pomoc v předávání znalostí nauky tohoto hnutí. Z velmi podnětných rozhovorů, které jsme mezi sebou vedli, vznikla i naše společná myšlenka sepsat tuto práci. Dále touto svou diplomovou prací děkuji mému velmi dobrému příteli Pavlovi Guziniakovi (členy hnutí Haré Kršna známému jako Pitanbar dás) za jeho ochotnou pomoc při mé konverzi k víře katolické a za jeho neúnavnou pomoc na celé mé cestě „duchovním životem“. V neposlední řadě chci poděkovat své snoubence Michaele Boháčové a našim rodinám za jejich celkovou podporu při mých studiích na fakultě i při sepisování této diplomové práce.

Obsah

Titulní strana	1
Prohlášení	2
Bibliografická citace	3
Anotace	3
Klíčová slova	3
Abstracts	3
Keywords	3
Počet znaků	3
Poděkování	4
Obsah	5
Úvod	6
1. Fundamentální teologie jako rámec našeho přístupu k hnutí Haré Kršna	9
1.1 Fundamentální teologie	9
1.2 Vybrané antropologické aspekty v římskokatolickém prostoru	12
1.3 Boží zjevení a jeho předávání	18
1.4 De Persona Christi z hlediska fundamentální teologie....	25
1.5 De Ecclesia Catholica z hlediska fundamentální teologie	27
2. Vybrané historické, antropologické a teologické aspekty hnutí Haré Kršna	31
2.1 Obraz člověka v hnutí Haré Kršna	31
2.2 Boží zjevení a jeho předávání v hnutí Haré Kršna.....	36
2.3 De Persona Kršna z hlediska fundamentální teologie.....	40
2.4 Prabhupáda a ISKCON z hlediska fundamentální teologie	43
3. Fundamentálně-teologické zhodnocení hnutí Haré Kršna.....	49
3.1 Fundamentálně-teologické zhodnocení vybraných antropologických myšlenek v hnutí Haré Kršna	49
3.2 Fundamentálně-teologické zhodnocení božího zjevení v hnutí Haré Kršna	54
3.3 Fundamentálně-teologické zhodnocení Kršny.....	58
3.4 Fundamentálně-teologické zhodnocení Prabhupády a ISKCONu	60
4. Závěr	63
Resumé	65
Summary	65
5. Seznam použité literatury	66

Úvod

V této práci budeme zkoumat, jak již sám její název napovídá, vybrané aspekty hnutí Haré Kršna (tímto hnutím se budeme zabývat z hlediska historického, antropologického a teologického), které dále budeme kriticky nahlížet pod zornou optikou fundamentální teologie, coby vlastního rámce celé této diplomové práce. Že fundamentální teologie tvoří vlastní rámeček celé této práce můžeme snadno zpozorovat již v tom, že si v první kapitole nejdříve řekneme, co je fundamentální teologie a v kapitole poslední dojde ke střetu a k následné reakci námi vybraných aspektů hnutí Haré Kršna s fundamentální teologií a my tak budeme moci zkoumat a zjistíme, jak toto hnutí ob stojí ve střetu s fundamentální teologií na rovině historické, antropologické a teologické. V závěru práce, po výše uvedeném střetu, vyzdvihneme silné stránky a upozorníme na slabiny tohoto hnutí, z čehož kromě jiného vyplývá i to, že se v této práci budeme ptát i po důvodech „naděje“ k víře členů (tedy nejen čemu, ale proč vůbec členové tohoto hnutí věří, na čem se jejich víra zakládá) hnutí Haré Kršna i nás, křesťanů samotných. Protože fundamentální teologie je disciplína, která chce obhájit, zdůvodnit, ospravedlnit a zprostředkovat nárok křesťanství na pravdivost, vyjasníme si na začátku této práce pojem kredibility a v závěru budeme kriticky zkoumat a posuzovat, jak kredibilní je hnutí Haré Kršna.

Cíl celého tohoto našeho vynaloženého úsilí je pouze jeden a tím je náš zájem o problematiku kredibility hnutí Haré Kršna na rovině historické, antropologické a teologické, resp. cílem této práce je zjistit, jak hnutí Haré Kršna ob stojí v nároku na pravdivost.

V našem českém prostředí existuje bohatá a kvalitní domácí i zahraniční literatura, která se zabývá hnutím Haré Kršna. O tomto hnutí píše např. Dušan Lužný, Zdeněk Vojtíšek nebo Martin Fárek. Na druhé straně však učebnice fundamentální teologie stále chybí a tak se často (pro náš záměr) musíme přidržovat „Kontextové fundamentální teologie“ Hanse Waldenfelse a díla „Provokatér Klaus Berger“ Davida Boumy.

Strukturu celé této práce si pro naši lepší přehlednost rozdělíme do třech kapitol: V první kapitole si načrtne fundamentální teologii jako rámeček našeho přístupu k hnutí Haré Kršna, rámeček ve kterém bude v poslední kapitole zkoumána kredibilita tohoto námi vybraného hnutí. V této kapitole se pokusíme synteticky představit historii, stav a nejdůležitější otázky

fundamentální teologie, jejíž optikou budeme v třetí kapitole analogicky zkoumat tatáž témata na straně hnutí Haré Kršna. V této kapitole si tedy řekneme co je fundamentální teologie a vyjasníme si pojem kredibility. Následně se budeme zabývat důležitými historickými, antropologickými a teologickými tématy fundamentální teologie. Z možných variant volíme fundamentálně-teologický návrh Davida Boumy, který svou strukturou a metodou vhodně koresponduje s cílem naší práce. Pro tuto kapitolu využijeme tedy např. dílo Davida Boumy „Provokátér Klaus Berger“ nebo „Kontextovou fundamentální teologii“ Hanse Waldenfelse.

V následující kapitole se budeme zabývat charakteristikou historie, antropologie a teologie hnutí Haré Kršna. V prvním bloku této kapitoly se budeme zabývat antropologickými tématy jako je např. védská kosmologie, duše, tělo a převtělování neboli tzv. nauka o reinkarnaci se kterou jsou spojeny i eschatologické myšlenky členů tohoto hnutí. Také se zde budeme zabývat spásou a jejími symboly a rovněž se zmíníme i o životních stavech, tzv. kastovním systému, který existuje a jenž je rozšířen po celé Indii a rovněž se dotýká i členů námi představeného hnutí. V následujícím bloku budeme hovořit o Božím zjevení a jeho předávání v rámci tradice hnutí Haré Kršna a o inspirovanosti a výkladu posvátných Písem námi probíraného hnutí. V dalším bloku této kapitoly budeme hovořit o charakteristice teologie tohoto hnutí, tj. budeme se zde zabývat Kršnou jakožto Nejvyšší Osobností božství (jak mu členové hnutí Haré Kršna říkají). Na závěr, v poslední části této kapitoly se budeme zabývat historií tohoto hnutí, na které nás zajímá vznik tzv. bhágavatského náboženství, otázka tzv. sampradáji a parampany, život a nauka Šrí Čaitanji Maháprabhua a nakonec vznik hnutí Haré Kršna a osobnost zakladatele tohoto hnutí. V celé této kapitole si také vysvětlíme některé základní pojmy, užívané po celé Indii i členy tohoto hnutí jako např. co je to „bhakti“, „jóga“, „mantra“, „reinkarnace“, atd. V této kapitole budeme čerpat z mnoha knih, např. z díla Stevena J. Rosena „Skrytá sláva Indie“, dále z knih samotného Prabhupády, zakladatele ISKCONu, z Bhagavad-gíty taková, jaká je, z díla Milana Fujdy a Dušana Lužného „Oddaní Kršny. Hnutí Haré Kršna v pohledu sociálních věd“, atd.

V návaznosti na předešlé kapitoly této diplomové práce se budeme v poslední kapitole zabývat hnutím Haré Kršna z hlediska fundamentální teologie, čili zhodnotíme kredibilitu, tj. věrohodnost historie, antropologie a teologie hnutí Haré Kršna a zjistíme, jak ob stojí teologie hnutí Haré Kršna v nároku na pravdivost. Pro tuto kapitolu použijeme několik knih, např. dílo Stevena J. Rosena „Skrytá sláva Indie“ či „Děti modrého boha. Tradice a současnost hnutí Haré Kršna“ Miloše Mrázka.

Touto prací chceme přispět k mezináboženskému dialogu, který je veden mezi těmito dvěma náboženstvími po celém světě. Pevně věřím, že má práce nebude plná „zbytečných řečí“, ale že skutečně přispěje svou maličností k plodnému dialogu mezi těmito dvěma náboženstvími a že si s radostí přečtou toto skromné dílo jak zastánci katolické teologie, tak i moji dobří přátelé z hnutí Haré Kršna.

1. Fundamentální teologie jako rámec našeho přístupu k hnutí Haré Kršna

V první kapitole si načrtne fundamentální teologii jako rámec našeho přístupu k hnutí Haré Kršna, rámec, ve kterém bude v poslední kapitole zkoumána kredibilita tohoto námi vybraného hnutí. Na následujících stranách této kapitoly se pokusíme synteticky představit historii, stav a nejdůležitější otázky fundamentální teologie, jejíž optikou budeme v třetí kapitole analogicky zkoumat tatáž témata na straně hnutí Haré Kršna. V této kapitole si tedy nejprve řekneme co je fundamentální teologie a vyjasníme si pojem kredibility. Následně se budeme zabývat důležitými historickými, antropologickými a teologickými tématy fundamentální teologie, zmíníme se např. o člověku jako jednotě duše a těla, o člověku jako o Božím obrazu a podobě, o křesťanské eschatologii, o Božím zjevení a jeho předávání, o Kristu jakožto o Božím Synu a o Církvi z fundamentálně-teologického hlediska. Z možných variant volíme fundamentálně-teologický návrh Davida Boumy, který svou strukturou a metodou vhodně koresponduje s cílem naší práce. Pro tuto kapitolu tedy využijeme např. dílo Davida Boumy „Provokátér Klaus Berger“ nebo „Kontextovou fundamentální teologii“ Hanse Waldenfelse, atd.

1.1. Fundamentální teologie

Fundamentální teologie je relativně mladá teologická disciplína¹, která chce obhájit, zdůvodnit, ospravedlnit a zprostředkovat nárok křesťanství na pravdivost. Počátky dějin této disciplíny můžeme vysledovat v 1 Petr 3,15, kde čteme: „Buďte vždy připraveni dát odpověď každému, kdo by vás vyslychal o naději, kterou máte“. Tuto rozumem (ratio) reflektovanou naději (ke které se přidává i rozumem reflektovaná víra), v historii reflektovalo mnoho významných osobností, jako např. Órigenés, Augustin, William z Ockhamu, Martin Luther a další².

¹ Pozn.: Označení „fundamentální teologie“ se poprvé vyskytuje v polovině 19. století a to např. v dílech Johanna Nepomuka Ehrlicha, J. B. Schwetze a postupně dalších (pozn. aut.).

² Srov.: BOUMA David: Provokátér Klaus Berger. Kritika východisek současné novozákonní exegeze v díle Klause Bergera a její možné využití ve fundamentální teologii, Ústí nad Orlicí: Oftis, 2011, ss. 18-20.

Při vzniku fundamentální teologie jakožto samostatné teologické disciplíny spolupůsobilo několik prvků:

1. „přechod od apologie k apologetice, který se uskutečňoval od 17. století protestantskými autory a který způsobil, že místo obhajoby jednotlivých dogmat zaujala silnější koncentrace na odpovědnost za základy křesťanské víry
2. počátek vědeckoteoretické reflexe základů křesťanské teologie, jenž se projevoval v knižních názvech jako „Úvod“, „Encyklopedie“, „Generální dogmatika“, apod.
3. změna označení z „theologia generalis“ na „theologia fundamentalis“, což zároveň ohlásilo změnu z „generální dogmatiky“ na „nauku o principech“³⁴.

Připomeňme ještě, že za zakladatele fundamentální teologie jsou zpravidla považováni Johann Sebastian Drey a Giovanni Perrone.

Úkolů fundamentální teologie je několik a my si je můžeme rozdělit na úkoly primární a sekundární. Za svůj primární úkol si fundamentální teologie stanoví poskytnutí racionálního zdůvodnění křesťanské víry v systematicky vědecké formě. Za svůj sekundární úkol si pak stanoví ukázat na motivy, které mohou vzbudit ochotu k víře. Tímto úkolem je dán také její předmětný rozsah. Křesťanství si činí nárok, že je nadpřirozeným, bezprostředně Bohem zjeveným náboženstvím a fundamentální teologie má dokázat oprávněnost tohoto nároku. Proto vše, co slouží tomuto úkolu a umožňuje přístup k víře, náleží do oblasti této vědecké disciplíny⁵.

Struktura klasické fundamentální teologie, která pojednává o tzv. *demonstratio religiosa* (o existenci Boha, náboženství a zjevení), o *demonstratio christiana* (o existenci pravého náboženství, o Ježíši Kristu) a o *demonstratio catholica* (o existenci pravé církve, tj. o římskokatolické církvi jako pravé, Ježíšem Kristem založené Církvi a strážkyni zjevení), vykryštovala v době mezi oběma vatikánskými koncily⁶.

Fundamentální teologie se po Druhém vatikánském koncilu (hl. podle konstituce Dei verbum) odráží od konkrétní události dějinného zjevení realizovaného v Ježíši Kristu. Tomuto

³ Pozn.: Při změně terminologie byl pravděpodobně kmotrem nejspíš i od poloviny 18. až po polovinu 19. století často užívaný termín „fundamentální filosofie“ (pozn. aut.).

⁴ WALDENFELS Hans: Kontextová fundamentální teologie, sv. 4, ed. Theologica, Praha: Vyšehrad, 2000, str. 104.

⁵ Srov.: LANG Albert: Kristus vrchol zjevení. Fundamentální teologie, Olomouc: Velehrad, 1993, ss. 20-23.

⁶ Srov.: WALDENFELS Hans: Kontextová fundamentální teologie, sv. 4, ed. Theologica, Praha: Vyšehrad, 2000, str. 104.

zjevení se naše disciplína pokouší přiblížit metodou historickou a teologickou. Fundamentální teologie podtrhuje spásný charakter tohoto zjevení. Počínaje *Druhým vatikánským koncilem* (v jehož dokumentech není ani jednou zmínka o fundamentální teologii či apologetice) a konče apoštolskou konstitucí *Sapientia christiana* z roku 1979 (což je první významný magisteriální dokument, který zmiňuje fundamentální teologii), se v tomto mezidobí ani neobjevují nové publikace s fundamentálně-teologickou tematikou a fundamentální teologie jakožto teologická disciplína mizí i z mnoha studijních plánů teologických fakult. Až po vydání apoštolské konstituce *Sapientia christiana* se fundamentální teologie opět objevuje v centru vědeckého, teologického zájmu. Na jedné straně se totiž začaly utvářet názory na to, čím má fundamentální teologie být, na straně druhé se pak vedly debaty o identitě této disciplíny⁷.

„Úloha a předmět fundamentální teologie určuje i její metodu a způsoby práce. Zásady fundamentální teologie jsou:

1. Fundamentální teologie užívá racionální, ne dogmatické argumentace.
2. Fundamentální teologie se obrací nejprve na rozum věcnými, objektivně platnými důkazy, a teprve v druhé řadě na vůli, srdce a cit subjektivními motivy.
3. Fundamentální teologie musí postupovat vědeckou metodou, tj. musí pracovat s důvody nadčasově platnými.
4. Fundamentální teologie má dát pozitivní zdůvodnění víry, a teprve v druhé řadě jí náleží úloha negativní obrany křesťanství.
5. Fundamentální teologie nesmí sklouznout do nelaskavé polemiky⁸.

V konkrétní podobě klasické fundamentální teologie lze v tomto století rozeznat v podstatě tři formy: románskou formu, imanenční apologetiku a německou formu.

Fundamentální teologie má až do dnešních dob v dvojím ohledu stálý charakter úvodní teologické vědy a to jednak proto, protože se pokouší uvádět adepta do teologie, do jejích oborů a metod encyklopedickým způsobem a jednak proto, že hledá klíčová slova, jimiž lze zpřístupnit podstatu křesťanství, tzv. *proprium christianum*. Tato vědecká disciplína se zaměřuje především na zjevení ve smyslu sebesdělení Boha v Ježíši Kristu jakožto centrální moment křesťanské víry a křesťanské teologie. Fundamentální teologie má jednak pojednávat

⁷ Srov.: BOUMA David: *Provokáteur Klaus Berger. Kritika východisek současné novozákonní exegeze v díle Klausa Bergera a její možné využití ve fundamentální teologii*, Ústí nad Orlicí: Oftis, 2011, ss. 27-35.

⁸ LANG Albert: *Křesťanství vrchol zjevení. Fundamentální teologie*, Olomouc: Velehrad, 1993, ss. 26-28.

o počátku křesťanské víry v dějinách a o cestě od původu až k nám (důležitým tématem je tudíž předávání křesťanského počátku do naší přítomnosti), zároveň však má tento počátek zprostředkovávat jako to, co je rozhodující a určující. Potud jde ve fundamentální teologii o určující moment křesťanské víry a její teologie. Otázka po fundamentu a principu teologie se stýká s úkolem uvedení do podstaty křesťanství a jeho oprávnění. Fundamentálně-teologická argumentace vykazuje zřetelný pluralismus metod, protože do sebe integruje a využívá znalostí z filosofie (především z filosofie náboženství), historie a společenských věd. Žádná teologická disciplína se nemůže vzdát fundamentálně-teologické perspektivy. Fundamentální teologie je teologická disciplína vycházející z křesťansko-církevního zapojení a vědomí identity s cílem prokázat, že základem křesťanské víry a její teologie je fundament a princip obdarování spásou a životem, a učinit ho jako takový hodnověrným i do naší doby a závažným pro lidi této doby⁹.

Po tomto stručném obecném (zvláště historickém) úvodu do fundamentální teologie se nyní, na dalších stranách chceme zabývat vlastní problematikou fundamentální teologie. Protože se přidržujeme manuálu Davida Boumy, chceme nyní pokračovat vybranými antropologickými aspekty v římskokatolickém prostoru.

1.2. Vybrané antropologické aspekty v římskokatolickém prostoru

Mezi velmi diskutované otázky teologie všech dob patří bezesporu komplex otázek souvisejících s člověkem a jeho vztahem k Bohu, popř. Božímu zjevení. Současná fundamentální teologie vychází z reflexe o lidské osobě a její kapacitě přiblížit se ke zjevení a ukazuje tak jeden z možných aspektů kredibility Božího zjevení. Tato teologická disciplína doprovází člověka na jeho cestách od hledání až po přijetí Božího slova a její zásadní přínos tkví v tom, že počíná své teologické úvahy u člověka. Moderní fundamentální teologie věnuje antropologickým perspektivám pohledu na problematiku zjevení, jeho kredibility a smysluplnosti tu část prostoru, která byla dříve věnována *demonstratio religiosa*. Novinkou současné fundamentální teologie je, že tato antropologická část má již plně teologický, ne jako dříve filosofický status¹⁰. Nás na dalších stranách bude z antropologického hlediska

⁹ Srov.: WALDENFELS Hans: Kontextová fundamentální teologie, sv. 4, ed. Theologica, Praha: Vyšehrad, 2000, ss. 106-112.

¹⁰ Srov.: BOUMA David: Provokáter Klaus Berger. Kritika východisek současné novozákonní exegeze v díle Klause Bergera a její možné využití ve fundamentální teologii, Ústí nad Orlicí: Oftis, 2011, ss. 35-39.

zajímat jen výsek antropologie a to sice ta část, která hovoří o stvoření, o člověku jako jednotě duše a těla, o člověku jakožto o obrazu a podobě Boží a samozřejmě i o životě a věčnosti, což je téma, které již spadá do oboru křesťanské eschatologie, který s antropologií v mnohém souvisí.

Pokud se chceme zabývat pojmem „kredibilita“, měli bychom vědět, že kredibilitou se rozumí věrohodnost, tj. podmínka možnosti aktu živé víry. Křesťanská víra je kredibilní, protože dává smysl z hlediska historického, antropologického a teologického. Pojem kredibility je klíčovou fundamentálně teologickou kategorií¹¹.

Chceme-li začít zkoumat problematiku tzv. teologie stvoření tak, jak je nám podána v římskokatolické formě, měli bychom hned na okraj vědět, že se tato nauka soustředí kolem Ježíše Krista, který je středem světa a dějin. „Stvořením světa a (protože se zabýváme antropologií) člověka vydal Bůh první a všeobecné svědectví o své všemohoucí lásce i o své moudrosti a první zvěst o svém „dobrotivém plánu“, který vrcholí v novém stvoření v Kristu. I když je dílo stvoření přičítáno zvláště Otci, je stejně pravdou víry, že Otec, Syn a Duch svatý jsou jediným a nerozdílným principem stvoření. Bůh sám stvořil vesmír svobodně, přímo a bez jakékoliv pomoci a stvořil ho proto, aby ukázal a sdělil svou slávu, aby jeho tvorové měli účast na jeho pravdě, dobrotě a kráse. Žádný z tvorů nemá nekonečnou moc, která je nezbytná ke „stvoření“ ve vlastním slova smyslu, tzn. vytvořit něco co neexistovalo, a dát tomu bytí (creatio ex nihilo – stvořit z ničeho). Bůh, který stvořil vesmír, jej uchovává v existenci svým Slovem, což je Syn, který všechno udržuje svým mocným slovem a skrze Ducha Stvořitele, který dává život. Boží prozřetelnost spočívá v záměrech, kterými Bůh s moudrostí a láskou vede všechny tvory k jejich konečnému cíli. Kristus nás vybízí k synovské odevzdanosti v prozřetelnost našeho nebeského Otce. Boží prozřetelnost působí také skrze činnost tvorů. Bůh dává lidským bytostem možnost svobodně spolupracovat na svých plánech. To, že Bůh dopouští fyzické i mravní zlo, zůstává tajemstvím, které Bůh osvětluje ve svém Synu, Ježíši Kristu, který zemřel a vstal z mrtvých, aby přemohl zlo. Víra nám dává jistotu, že Bůh by nedopustil zlo, kdyby ze samého zla nevytěžil dobro, a to cestami, které poznáme plně až ve věčném životě¹². Závěrem našeho rozboru teologie stvoření ještě dodejme, že stvoření má čtyři vlastnosti: svět je stvořen z ničeho (creatio ex nihilo) a stvoření má charakter svobody, gratuity (nezištnosti) a dějinnosti. Pro náš účel jsou

¹¹ Srov.: Tamtéž, ss. 35-39.

¹² KKC, čl. 315-324.

tyto čtyři kvality, vlastnosti stvoření velice důležité, protože osvěcují základ lidské existence a tím nám umožňují přístup k jiným, tj. nekřesťanským systémům či světovým názorům, např. k hnutí Haré Kršna, o kterém budeme hovořit v celé příští kapitole této práce.

Církevní tradice vyložila osobitost lidské stvořenosti pomocí biblického pojmu „Boží obraz“. To, že člověk je Boží obraz, který má základ v Božím záměru je velmi dobře znázorněno v 8. žalmu, který vykládá, že jedinečná důstojnost člověka a jeho blízkost Bohu spočívá v tom, že je korunován Boží slávou a ctí a že se podílí na (spásu připravující) vládě Boží nad stvořením a vykonává ji v jeho jménu. Fakt, že člověk je Boží obraz se eschatologicky kvalifikuje událostí Krista, událostí jeho příchodu na svět, protože Kristus sám je Božím obrazem, v němž ve světě září Boží sláva. Skutečnost, že člověk je skrze svou stvořenost Boží obraz, tedy že je mu spolu s jeho stvořenou podstatou dána osobní relacionalita k Bohu stvořiteli, se skrze Kristovo zprostředkování konkretizuje: člověk se stává obrazem Krista neboli má Kristovu podobu. Silou daru Ducha svatého jsou věřící určeni k tomu, aby byli ve shodě s tímto obrazem Ježíše Krista, Božího Syna. Pojmem „imago Dei“ (obrazem Božím) je vymezeno také povolání člověka, povolání aby se osobně a partnersky vztahoval k Bohu a tedy i ke Kristu. Skutečnost, že člověk je na rozdíl od neosobního stvoření Boží obraz, znamená, že člověku je svěřeno vykonávání Božího pověření vládnout a pečovat. Stvořenost člověka pozvedá k důstojnosti osobního bytí ve svobodě a disponování sebou, avšak pověření vládnout zahrnuje také úctu k Bohu jako stvořiteli a ochrana světa a péči o něj¹³.

Nyní, když budeme zkoumat člověka jako tělesně-duchovní jednotu, budeme tímto naším bádáním zkoumat jednu z tzv. antropologických polarit (muž a žena, jednotlivec a společenství). Námi probíraná polarita vytváří v člověku základní zkušenost duální jednoty, protože jak se později dozvíme, člověk je jednota duše a těla. Nejprve si však řekněme, co pojmy „duše“ a „tělo“ znamenají a jak spolu souvisí. „Duše“ v Písmu svatém často označuje lidský život nebo celou lidskou osobu. Označuje však také to nejdůležitější, nejcennější a nejnítěnější v člověku, to, v čem obzvláště je člověk Božím obrazem, totiž ve svém duchovém principu. „Tělo“ člověka se podílí na důstojnosti „Božího obrazu“ a myslí se jím lidské tělo, které s duší souvisí tak, že je jí ožívováno jako svým principem života. Díky tělu je člověk součástí kosmu a podílí se na něm vši svou smyslovou vnímavostí a racionalitou, již

¹³ Srov.: MÜLLER Gerhard Ludwig: Dogmatika pro studium i pastoraci, ed. Teologie, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, ss. 109-110.

je schopen určovat přírodní zákonitosti. Z druhé strany svým duchem, tj. svými teoreticko-mravními mohutnostmi kosmos přesahuje a účastní se duchovní úrovně lidského žití, jež sdílí lidé společně dohromady. Základní údaje z církevní tradice nám ukazují, jak bohatá lidská bytost coby Boží obraz je. Podíváme-li se do Katechismu katolické církve, nalezneme zde několik základních faktů o duální jednotě těla a duše, přičemž všechna tato fakta pocházejí z církevní tradice. Ta konstatuje, že člověk je jednota duše a těla (tzv. duální jednota), dále poukazuje na to, že principem této jednoty je duše jako jediná forma těla, a nakonec též uvádí vlastnosti duše, tj. duše je duchovní a nesmrtelná. Dále víme, že existuje jistá tendence, která v duši spatřuje specifické místo, kde je možné rozpoznat, že člověk je stvořen k Božímu obrazu. Církev učí, že duchová duše je bezprostředně stvořena Bohem – není tedy „zplozena“ rodiči a ani „nepreexistuje“. Duše je jedinečným principem těla každého jedince. Duše je podstatná pro každého jedince, je pro každého zvlášť rozlišená a jedinečná. Jen tak je duše skutečně nositelem – tedy coby forma corporis – původního lidského vztahu k Bohu. Někdy se rozlišuje duše od ducha. Církev učí, že takové rozlišení nezavádí v duši dvojakost (dualitu). „Duch“ znamená, že člověk je už od svého stvoření zaměřen ke svému nadpřirozenému cíli a že jeho duše je schopna být bez vlastní zásluhy pozdvižena ke spojení s Bohem. Duchovní tradice církve mluví také o srdci, které v biblickém smyslu označuje onu „hlubinu bytí“, kde se člověk rozhoduje pro Boha nebo proti němu¹⁴.

Dalším a pro nás posledním tématem této podkapitoly, ve které probíráme veskrze antropologická témata je téma „pojetí lidské smrti a věčného života“¹⁵, které předmětem svého studia patří do oboru tzv. křesťanské eschatologie¹⁶. Tato věda zkoumá tzv. poslední věci člověka, tj. zabývá se teologií smrti, soudu, nebe, očistce a pekla¹⁷. Ze Starého zákona se dozvídáme, že smrt patří k podstatě člověka. Živý Bůh je zdrojem života, propůjčuje ho a ve smrti jej zase odnímá. Umírá celý člověk, ne jen tělo. Šeol v nitru země je chápán jako hromadný hrob lidstva. Zemřít znamenalo být vydán radikální moci smrti. Od doby, kdy se Šeol spojuje s myšlenkou života po smrti, nemůže tento stav existence vzbudit žádnou naději. Pozdější fáze ukazují a chápou život po smrti jako uskutečnění odměny a trestu a smrt je chápána jako důsledek hříchu nebo trest za hřích. Nový zákon ve většině přejímá pohled

¹⁴ Srov.: KKC, čl. 362-368.

¹⁵ Srov.: BOUBLÍK Vladimír: Teologická antropologie. Člověk v Kristu Ježíši, sv. 146, ed. Studium, Kostelní Vydří: KNA, 2001, ss. 163-188.

¹⁶ Srov.: BOUBLÍK Vladimír: Teologie dějin spásy, sv. 158, ed. Studium, Kostelní Vydří: KNA, 2002, ss. 127-165.

¹⁷ Pozn.: Velmi zajímavé myšlenky k tématu stáří a smrti viz.: SOKOL Jan: Filosofická antropologie. Člověk jako osoba, Praha: Portál, 2002, ss. 133-139.

zákona Starého. Syn se stal skutečným člověkem a stal se nám podobný ve všem kromě hříchu, a protože byl člověk, musel zemřít lidskou smrtí. Smrt Kristova ve zmrtnýchvstání je spásnou smrtí a potom je chápána jako zástupná, smírná smrt za lidi. Ve křtu dostáváme podíl na spásné moci smrti Krista. Jeho moc přemáhající hřích a smrt je nám přivlastněna v eucharistii. Smrt je v Novém zákoně chápána jako oddělení duše od těla. Pokud říkáme, že ve křtu dostáváme podíl na spásné moci Kristovy smrti, měli bychom vědět, že termín „spása“ je ústředním teologickým termínem, který vyjadřuje dovršení lidské touhy po konečném uvědomění si pravdy a dobra ve svobodě a lásce. Dějinně se toto uskutečňuje skrze vykupující, osvobozující a zachraňující Boží čin. Spása v nejhlubším slova smyslu je přítomnost Boha v člověku. Spása je zapojena do kategoriální struktury lidských vztahů k okolnímu osobnímu světu. Negativně vyjádřeno, je spása nepřítomností opuštěnosti od Boha, spása je nepřítomností nenávisti. Dějiny spásy od Boha Otce vycházejí a dokončí se v příchodu Kristově v plnosti času. Spása je všeobecné hledisko a týká se všech témat teologie. Na Východě se spásou rozumí milostiplné zbožštění člověka, na Západě je spása odpuštění hříchů. Pod vlivem reformace se stane z dialektiky spásy lidského jednání alternativou. Církev sama sebe chápe jako na II. vatikánském koncilu jako svátost spásy v Kristu pro svět. Svou spásnou službu vykonává kázáním a svátostmi. Reformace vyšla z otázky Martina Luthera po milostivém Bohu. Ospravedlnění z milosti a lidské spoluúčinkování se jeví jako protiklad. To má za následek, že víra se stane imanentním odpuštěním hříchů. Církevní společenství stojí sice pod Božím příkazem, ale už to není místo pro zakoušení spásy. Spása se individualizuje. V dnešní teologii se naráží na přesvědčení teologie osvobození, totiž že spása musí být přiměřeně k Ježíšovu hlásání poznatelná v překonávání strukturální nespravedlnosti a moci. Křesťan není vykoupěn ze světa, nýbrž s ním je svět spoluvykoupěn do Božího království¹⁸. Doklady o zmrtnýchvstání lze nalézt jak ve Starém, tak i v Novém zákoně. Ve Starém zákoně je Bůh pojímán jako živý Bůh a člověk je chápán monisticky, naděje Izraele se vůbec nezaměřuje na existenci duše bez těla, ale na samotné zmrtnýchvstání. Najdeme zde zmínku o zmrtnýchvstání jako o odměně za věrnost Zákonu, všeobecné zmrtnýchvstání se ve Starém zákoně nepřijímá. V synoptických evangeliích Nového zákona existuje jedno místo, které naráží na problematiku zmrtnýchvstání a to tehdy, když Ježíš hovoří se saducei. Ježíš se zde přiklání k víře farizeů, kterou však doplňuje a upravuje: životem začatým zmrtnýchvstáním se nerozumí vystupňované pokračování pozemského života, ale život v jiné tělesnosti. V synoptických evangeliích

¹⁸ Srov.: RATZINGER Joseph: Eschatologie. Smrt a věčný život, Brno: Barrister & Principal, 2004, ss. 49-70.

nenalezneme zmínku o zmrtvýchvstání bezbožníků, dokonce Lukáš mluví výslovně o zmrtvýchvstání spravedlivých. Všeobecné zmrtvýchvstání však vyplývá z různých soudních textů a především z líčení posledního soudu u Matouše. U Jana je třeba rozlišit dvě vrstvy. Podle jedné vrstvy je zmrtvýchvstání probuzením člověka z duchovní smrti v setkání s Kristem. V druhé vrstvě evangelia nalézáme zřejmá svědectví pro všeobecné zmrtvýchvstání v poslední den. Zárukou zmrtvýchvstání je eucharistie. Autor listu Židům počítá víru ve zmrtvýchvstání za jeden z pilířů víry. Obšírnou teologii zmrtvýchvstání poskytuje Pavel, který vše vysvětluje christologicky, protože zdůrazňuje spojení mezi zmrtvýchvstáním Krista a naším. Rozdílnost těla pozemského a zmrtvýchvstalého vysvětluje mnoha obrazy a tak stojí proti sobě porušitelnost a neporušitelnost, slabost a síla a pozemské a nadpozemské tělo. V církevní tradici se chápe zmrtvýchvstání jako vlastní křesťanské naději. Spásy dosáhne celý člověk, tj. duše i tělo. Církevní učitelský úřad dosvědčuje víru ve vzkříšení v různých vyznáních víry, kde se rozdílně vyznává vzkříšení těla. Vyznání víry mluví o tom, že budeme vzkříšení v tělech, ve kterých se nyní pohybujeme¹⁹. Poté, co jsme hovořili o teologii smrti a zmrtvýchvstání se nyní též chceme krátce zmínit o vzkříšení z mrtvých, přičemž se zmíníme i o Božím soudu. Vzkříšení z mrtvých se vztahuje k tělu, které je stěžejním bodem spásy. To, že křesťané věří ve vzkříšení těla a život věčný se objevuje již v křesťanském Kředu (Vyznání víry). Již výše jsme si řekli, že při smrti se odděluje duše od těla, ale při vzkříšení Bůh navrátí našemu pozemskému tělu nepomíjející život tím, že je spojí s naší duší. Jako Kristus je vzkříšen a žije navěky, tak i my všichni vstaneme z mrtvých v poslední den²⁰. Boží soud je v křesťanství chápán jako konečný Boží úsudek, který rozhodne o konečné spáse nebo neštěstí člověka a celého lidstva. Soud vyjadřuje milost a milosrdenství Boží. Ve Starém zákoně lze říci, že Bůh zasahuje soudem, odplatou a sjednáváním záchrany do dějin svého národa, které se tím stávají dějinami spásy. Den posledního soudu je ve Starém zákoně označován jako „den Hospodinův“. Tento den je izraelským národem očekáván jako den hněvu, v němž vše nesvaté bude zničeno. Oznámení soudu má vzbudit obrácení a naději a uvědomit si, že je nutno se rozhodnout pro Boží vůli či proti ní. S Božím hněvem se pojí pastýřská starost. Vrcholným bodem soudu je záchrana a spása. V Novém zákoně se setkáváme s Kristem jakožto Mesiášem, jenž je poslaný Bohem a vykonává roli soudce²¹. Jak jsme si řekli, soudem Bůh rozhodne o konečné spáse či neštěstí každého člověka, každého z nás. S tématem soudu se pojí i tzv. teologie pekla, očištění a nebe.

¹⁹ Srov.: Tamtéž, ss. 70-104.

²⁰ Srov.: KKC, čl. 1015-1016.

²¹ Srov.: RATZINGER Joseph: Eschatologie. Smrt a věčný život, Brno: Barrister & Principal, 2004, ss. 105-136.

Křesťané věří, že „množství duší, které jsou shromážděné kolem Ježíše a Marie v ráji, tvoří nebeskou církev, kde tyto duše ve věčné blaženosti vidí Boha tak, jak je, a kde v různém stupni a různým způsobem se podílejí spolu se svatými anděly na božské vládě příslušející Kristu ve slávě, přimlouvají se za nás a pomáhají nám v našich slabostech svou bratrskou péčí. Ti, kteří umírají v Boží milosti a přátelství, ale nejsou dokonale očištěni, i když jsou si jisti svou věčnou spásou, jsou po smrti podrobeni očišťování, aby dosáhli svatosti, která je nutná pro vstup do Boží radosti. Církev na základě „společenství svatých“ doporučuje zesnulé Božímu milosrdenství, přimlouvá se za ně, zvláště však za ně přináší eucharistickou obět'. Církev však také podle Kristova příkladu varuje věřící před „smutnou a trýznivou skutečností věčné smrti“, nazývanou také „peklem“. Hlavním pekelným trestem je věčné odloučení od Boha; člověk může mít jen v Bohu život a štěstí, pro které byl stvořen a po nichž touží. Církev se modlí, aby se nikdo neztratil: „Pane, nedopuť, abych se kdy odloučil od tebe“. Je-li pravda, že se nikdo sám nemůže spasit, je také pravda, že Bůh „chce, aby se všichni lidé zachránili“ (1 Tim 2,4), a že u něho „je možné všechno“ (Mt 19,26). Na konci časů dosáhne Boží království své plnosti. Pak budou spravedliví kralovat s Kristem na věky, oslaveni v těle i v duši, a i sám hmotný vesmír bude proměněn. Bůh pak bude „všechno ve všem“ (1 Kor 15,28), ve věčném životě²²“.

1.3. Boží zjevení²³ a jeho předávání

Křesťanství je zjeveným náboženstvím, jehož původcem je Bůh, který se svobodně rozhodl poodhalit (lat. *revelare*, řec. *apokalyptein*) své tajemství a plány lidem. Pro křesťanskou teologii má pojem „Boží zjevení“ naprosto zásadní význam²⁴.

Pojem „zjevení“ má v křesťanské teologii velmi zajímavé dějiny vzniku. Zjevení tak, jak ho chápeme dnes²⁵, je relativně pozdního data (vyrostlo pravděpodobně z opozice vůči osvícenskému myšlení) a jeho užívání potvrdil ve svých konstitucích První vatikánský koncil. V pojmu „zjevení“ máme výraz pro křesťanskou specifickou a pro specificky křesťanské

²² KKC, čl. 1053-1060.

²³ Pozn.: Zjevení (v lat. *revelare*, řec. *apokalyptein*) = odhalit něco skrytého, odstranit závoj, sejmut roušku (pozn. aut.).

²⁴ Srov.: BOUMA David: *Provokátek Klaus Berger. Kritika východisek současné novozákonní exegeze v díle Klause Bergera a její možné využití ve fundamentální teologii*, Ústí nad Orlicí: Oftis, 2011, str. 44.

²⁵ Pozn.: Zjevení dnes chápeme jako radikální sebedělení Boha v Ježíši Kristu (pozn. aut.).

chápání Boha²⁶. Boží zjevení aspiruje na neskromný nárok, být univerzálním a definitivním slovem Božím k člověku.

Po Druhém vatikánském koncilu se téma zjevení přesouvá z oboru fundamentální teologie do oboru dogmatické teologie a vzniká samostatný teologický traktát, který navazuje na předešlý traktát apologetický. Tento traktát, tj. dogmatická konstituce o Božím zjevení, *Dei verbum*, má jasně dogmatickou strukturu, přičemž začíná vysvětlením pojmu „zjevení“ a jeho historií, pokračuje předáváním Božího zjevení, Božskou inspirací a výkladem Písma svatého, Starým a Novým zákonem a končí tématem „Písmo svaté v životě Církve“²⁷.

Při studiu Božího zjevení se neobejdeme bez konstituce *Dei verbum*, protože je zde velice jasně a zřetelně zachycena jak nauka II. vatikánského koncilu, tak i celé Církve o Božím zjevení. Tento dokument je pro chápání problematiky Božího zjevení velice důležitý, svou právní silou je závazný pro všechny členy Církve a všichni jsou povinni se nařízeními tohoto dokumentu řídit. Z této konstituce můžeme vyčíst, že Boží zjevení je *univerzální* (neboť je určeno všem lidem všech časových epoch), *personální* (protože centrálním bodem zjevení je radikální sebesdělení Boha v osobě, v Ježíši Kristu) a *sakramentální* (protože vše, co Kristus hlásal či dělal je považováno za znamení – za svátost Boha Otce, stejně tak je Církev znamením, svátostí Ježíše Krista). V člancích 5-6 tohoto dokumentu se členové II. vatikánského koncilu zmiňují o tom, že Boží zjevení je potřebné přijmout vírou a dále je zde také zmínka o tom, že Bůh může být „s jistotou“ poznán ze stvořených věcí světlem lidského rozumu a to, co je lidskému rozumu nedostupné díky Boží milosti může člověk i tak poznávat snadno, s pevnou jistotou a bez přimíšení omylu²⁸.

I když je základním teologickým kontextem Božího zjevení starozákonní víra Izraele, nás zajímá zjevení novozákonní, křesťanské, které vzhledem ke zjevení starozákonnímu přináší nečekaný a kvalitativní posun a tak toto zjevení činí z křesťanské víry jedinečné *novum*. „Bůh Abrahamův, Izákův a Jakubův je Otec Ježíše Krista a jako takový je Bohem vztahu. Otec miluje Syna, Syn miluje Otce a jejich láska je natolik osobní, že jest osobou, svědkem lásky, Duchem svatým. Právě trojiční tajemství je ústřední novinkou a centrálním obsahem křesťanského zjevení. Bůh je láska a právě tato láska jest formou, která nese všechny obsahy

²⁶ Srov.: WALDENFELS Hans: Kontextová fundamentální teologie, sv. 4, ed. Theologica, Praha: Vyšehrad, 2000, ss. 207-208.

²⁷ viz.: DV.

²⁸ Srov.: Tamtéž, čl. 5-6.

zjevení. Forma se pak stane obsahem a obsah formou, když Bůh pošle na tento svět svého Syna. Z lásky a v lásce přichází „ten, který je láska sama“. Vnitřní život trojjediného Boha je naplněn láskou, a proto Bůh tvoří a miluje svět a každého člověka na něm²⁹. Jiný Bůh, než ten ve kterého věří křesťané není teologicky věrohodný a stejně tak nejsou věrohodné ani teorie o Boží neexistenci či teorie o Bohu, který se nezjevil³⁰.

Poté, co jsme se zabývali Božím zjevením, chceme se nyní zabývat jeho předáváním. Touto problematikou se budeme zabývat jak na straně římskokatolické církve, tak i na straně hnutí Haré Kršna a zabýváme se tímto tématem proto, protože je pro nás velice důležité vědět, kdo nebo co zaručuje stálou kredibilitu Božího zjevení v námi vybraných náboženstvích. O Božím zjevení jako takovém jsme již hovořili. O předávání (transmissio) Božího zjevení hovoří začátek 2. kapitoly dogmatické konstituce Dei verbum. V prvním článku této 2. kapitoly, resp. celkově v 7. článku této konstituce II. Vatikánský koncil o předávání Božího zjevení učí, že „Bůh ve své velké dobrotě zařídil, aby to, co zjevil ke spáse všech národů, zůstalo navždy neporušené a bylo předáváno všem pokolením³¹“. Právě proto Kristus přikázal apoštolům, aby kázali evangelium a ti tento Kristův příkaz splnili. Apoštolové následně ustanovili biskupy³² za své nástupce a postoupili jim své učitelské místo. Tato tradice, jak se píše v Dei verbum bude pokračovat až do doby, než všichni lidé dojdou k patření na Boží tvář tak, jak je. V tomto článku se také dozvídáme, jakým způsobem se tato tradice, tj. předávání víry uskutečňuje, totiž „kázáním, příkladem a ustanovováním řádu³³“, tj. pro dnešní chápání: ve své nauce, životě a bohoslužbě. „To, co platí o dějinném procesu předávání po Kristu, můžeme analogicky přenést také na Ježíšův vztah k dějinnému procesu tradice, v němž sám vyrůstal: I on stojí jako Žid uprostřed židovské tradice tím, že se podílí na učení, životě a kultu svého národa a tato Jeho účast na životě jeho lidu je velmi rozmanitě dosvědčena.

Uvedme zde jenom dva momenty:

1. Také Ježíš byl ve svém životě posluchačem Božího slova.

²⁹ BOUMA David: Provokáter Klaus Berger. Kritika východisek současné novozákonní exegeze v díle Klause Bergera a její možné využití ve fundamentální teologii, Ústí nad Orlicí: Oftis, 2011, ss. 54-56.

³⁰ Srov.: Tamtéž, str. 56.

³¹ DV, čl. 7.

³² Pozn.: Odkaz na tzv. církevní hierarchii, díky níž dochází k předávání Božího zjevení, tzv. Tradice (pozn. aut.).

³³ DV, čl.7.

2. Písmo svaté Židů³⁴ bylo pro Ježíše zvláštním místem, na kterém mu zůstávalo přístupné Boží slovo dané v dějinách jeho národa³⁵.

Písmo svaté (Bible – odvozeno z řec. ta biblia, resp. biblos = popsaný list, svitek), je pro křesťanství nejdůležitější knihou vůbec. O významu této knihy pro Církev slavnostně hovořil II. Vatikánský koncil a v 6. kapitole konstituce *Dei verbum* postavil stůl Božího slova vedle stolu těla Páně. Písmo svaté se skládá ze dvou velkých částí: ze Starého a z Nového zákona. Obě tyto části jsou tvořeny tzv. kanonickými knihami. Pojem „kánón“ označuje soupis svatých Písem. Tento pojem se používá od poloviny 4. století a má dvojí aspekt: jednak aktivní, nakolik spisy obsažené v této sbírce řídí víru a život církve; jednak pasivní, nakolik jsou tyto spisy církví poznány a uznány jako inspirované. Z pohledu církevní nauky byl kánón jako soupis Svatých písem definitivně projednán na Tridentuském koncilu a jeho obsah jednotlivě vypočítán. Skutečnost, že k projednávání otázky kánónu došlo relativně pozdě, je dodatečně připomenutím nejistot, které se na okrajích Starého a Nového zákona vyskytly ohledně příslušnosti jednotlivých knih ke kánónu. Pokud se budeme zabývat Starým zákonem, je nesporné, že Židé nejpozději za Ezdráše přiznali tomuto „Zákonu“ v knižní podobě „kanonickou“ vážnost. Kánón židovských písem se obvykle člení na tři části: Zákon, Proroci a Spisy, o čemž hovoří již předmluva řeckého překladatele knihy Sirachovcovy. Zde však také přechod k novým knihám naznačuje neuzavřenost kánónu. Zajímavý je i jeho odkaz na rozdíly, které se ukazují při překladu, protože naznačuje určité napětí mezi hebrejským a řeckým korpusem textu. Jak naznačuje prolog k Sirachovcovi kolem 130 př. Kr., v následující době existuje dvojí sbírka židovských posvátných spisů, hebrejská a řecká, které se liší co do rozsahu. První řecký překlad židovských posvátných spisů, nazývaný Septuaginta, je nám dnes dostupný už jen v křesťanských rukopisech od 4. stol., takže nemůžeme s jistotou určit rozsah židovské Septuaginty. K definitivnímu objasnění otázky hebrejského kánónu došlo po zničení jeruzalémského chrámu roku 70. Synod v Javne, konaný 90/95, ustanovil „první kánón“ – 24 knih, nazývaných „protokanonické“: Zákon: Gn, Ex, Lv, Nm, Dt; Proroci: Joz, Sd, Sam, Král, - Iz, Jer, Ez, 12 malých proroků; Spisy: Žl, Job, Př, Rút, Pís, Kaz, Est, Dan, Ekd-Neh, Kron. Tyto námi jmenované knihy jsou zahrnuty v babylonském Talmudu, i když

³⁴ Pozn.: V Novém zákoně se židovské Písmo svaté označuje různými způsoby: jako Zákon, Zákon a Proroci a jako Písmo, resp. Písma. Tato tři označení odrážejí trojí dělení hebrejského kánónu na Zákon (=Tóru), Proroky a (jiné) Spisy, přičemž označení části mohlo sloužit k označení celku. V návaznosti na počáteční písmena slov tórá, n'bíim a k'túbim označují židé svou Biblii umělým slovem t'nak. Starý zákon se v Novém zákoně cituje 275 krát.

³⁵ WALDENFELS Hans: Kontextová fundamentální teologie, sv. 4, ed. Theologica, Praha: Vyšehrad, 2000, ss. 531-532.

v poněkud jiném pořadí. Tím byl tento židovský zákon odlišen od druhého kánonu, LXX, používaného křesťany, s jejími dodatkovými knihami, které dnes často označujeme jako „deuterokanonické“. Tento kánon zároveň vytvořil dělící čáru vůči tzv. apokryfním = skrytým spisům. Už předtím označil Josephus Flavius za rozhodující pozitivní kritérium pro zařazování knih do kánonu Svatých spisů skutečnost, že pravda obsažená v knihách spočívá v prorockém charismatu pisatelů. Vedle tohoto židovského kánonu však stojí pro nás velmi důležitý křesťanský kánon starozákonních knih, o němž se nyní chceme krátce zmínit. Tridentský koncil se přidržel řecké LXX, aniž bral ohled na rozlišování proto- a deuterokanonických spisů. I když už nelze jednoznačně popsat rozsah tohoto řeckého překladu, je možné z novozákonních spisů poznat, že jej musela používat křesťanská misie v židovské diaspoře. V seznamu Tridentského koncilu jsou kromě jmenovaných knih uvedeny také knihy, o nichž učitelský úřad od dob Augustinových opakovaně hovoří jako o knihách patřících ke Starému zákonu: Tob, Jdt, 1 a 2 Mak, Mdr, Sir, Bar a řecké dodatky k Est a Dan. Tridentskou definicí se současně z katolické strany uzavřela diskuse o starozákonním kánonu, která nově začala v období humanismu, zvláště u Erasma a Kajetána, ale také u reformátorů. Otázka dlouhého nebo krátkého kánonu je dnes z mezicírkevního hlediska méně brizantní, neboť Luther ve svém německém překladu Bible zachoval obsah latinského překladu, vytvořeného mezi lety 383 a 405/6 Jeronýmem, tzv. Vulgátu = obecně užívaný překlad, ačkoli ke Starému zákonu nepřipojil části nacházející se v hebrejském textu jako „apokryfy“, tj. knihy, které nemají být považovány za rovné Písmu svatému, ale přesto je užitečné a dobré je číst. Druhou částí Bible (hned po Starém zákonu) je Nový zákon. Z raně křesťanských dějin můžeme poznat následující momenty, které hrály určitou roli při tvorbě kánonu Nového zákona: Vedle autority židovských spisů vystupuje autorita Ježíše, který je Kyrios a Christos; K autoritě Písma a Pána se jako třetí připojuje autorita apoštolů a apoštola Pavla, i když jako podřízená a přiřazená Pánu. Jako autentičtí interpreti první hodiny jsou jakoby ideálním kánonem víry; Uznání autority apoštolů jako prvních instancí výkladu Ježíšových záměrů zahrnuje rozlišení a vymezení původní apoštolskosti a poapoštolského následování a vydávání svědectví. Toto uznání je vyjádřeno ve formulaci, že Zjevení je plně konstituováno smrtí posledního apoštola a v tomto smyslu je uzavřeno a ve skutečnosti, že apoštolskost byla považována za zvláštní kritérium výběru při zapisování novozákonních posvátných spisů; Trojí autorita vede k trojímu ohraničení, a) s ohledem na židovské spisy, b) vůči poapoštolským křesťanským spisům, c) především vůči apokryfním spisům s neoprávněným nárokem na apoštolskou autoritu; V raném období můžeme jako směrodatné zastávky na cestě ke konečné podobě kánonu uvést a) fragment nazvaný podle italského historika a teologa L.

A. Muratoriho, který jej r. 1740 objevil, jenž pravděpodobně vznikl ve 2. stol. v Římě nebo v jeho okolí, a b) 39. velikonoční list Atanášův (295-373) z r. 376. Novým Zákonem je celé Svaté Písmo relativizováno, univerzalizováno a naplňuje se³⁶.

Zabýváme-li se Písmem svatým, rozhodně nemůžeme opomenout tzv. inspiraci³⁷ tohoto posvátného Písma. V nauce o inspiraci Písma svatého se hovoří o zvláštním Božím působení při jeho sepisování. Otázka inspirace patří k vlastnímu sebechápání jak Starého, tak Nového zákona. Přitom se projevuje spád od prorockého slova k prorockému spisu. Při obojím je vzat do služby člověk tak, že nehlásá své, nýbrž Boží slovo. Hovoříme-li o Starém zákoně, měli bychom vědět, že vlastními nositeli Božího slova jsou proroci. Jejich slovo je účinným Božím slovem, slibujícím soud a spásu. Je sepisováno ke službě paměti lidu od dob sepsání Zákona. V období po exilu to pak také znamená, že třeba Ezdráš má podle Božího Zákona, jenž je v jeho ruce, zjistit, jaká je situace v Judsku a v Jeruzalémě. Inspirace, o níž se hovoří ve Starém i Novém zákoně, vytváří úzkou souvislost mezi prorockým naplněním Duchem a inspirací Písma, ale také mezi Duchem naplněnými osobami a Duchem naplněnými slovy a spisy. Pro další diskusi bylo významné, že lidský autor byl v době otců připodobňován k nějakému nástroji, citeře nebo lyře, k pisátku nebo náradí řemeslníka. Ve vrcholném středověku pojednával Tomáš Akvinský jednak o inspiraci paralelně k prorockému osvětlení, jednak rozlišoval mezi auctor principalis a instrumentalis. Tím byly dány prvky nauky o inspiraci, rozvinuté především v době po Tridentinu: Písmo svaté je svaté, protože vzniklo jako prorocké slovo vlivem Ducha Božího, a tak je slovem svatého Boha. Stejně jako v prorockém slově, i ve slově Písma se „dostává ke slovu“ Bůh; on je ten, kdo v Písmu promlouvá. Lidský autor se k božskému autorovi chová jako nástroj v ruce toho, kdo jej používá, např. jako psací náčiní v ruce pisatele³⁸.

Nyní, poté co jsme hovořili o Písmu svatém, o kánonu Starého a Nového zákona a o inspiraci, chceme nyní hovořit o tzv. tradici a tím se konečně již dostat přímo k problematice předávání Božího zjevení.

³⁶ Srov.: Tamtéž, ss. 536-544.

³⁷ KOTALÍK František ThDr.: Inspirace Písma svatého a biblická hermeneutika, ed. Vychází jako skriptum pro studijní účely Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Litoměřicích, Praha: Česká katolická Charita, 1978.

³⁸ Srov.: WALDENFELS Hans: Kontextová fundamentální teologie, sv. 4, ed. Theologica, Praha: Vyšehrad, 2000, ss. 544-547.

„Tradice“ je původně antropologickým pojmem, který se ve svém vztahu k filosofii dějin a kultury přenáší i do oblasti náboženství a teologie. Tento pojem označuje především akt a proces předávání. V Písmu svatém nacházíme tato základní označení tradice v řečtině: paradidonai, paradosis, paralambanein, parathéké, mimnéskesthai, anamnesis, avšak existuje tu mnoho dalších řeckých označení pro tradici. Tradice se nevyčerpává zprostředkováním učení, ale v podstatě znamená předávání Ježíšova spasitelského činu každému, kdo věří. Tím ovšem nepředává pouhý průběh děje. Jde o „tradici události a soteriologické interpretace, události a vyznání“. V 1Kor se však hovoří o tradicích v plurálu, nikoli v singuláru a zde již tedy začíná rozvíjení tradice od tradic (např. od tradic apoštolů, atd.). Cíl a střed veškeré tradice je jasně dán: Ve slově hlásání chce skrze Krista promlouvat sám Bůh. Ve 2. kapitole DV pojednává II. vatikánský koncil o „transmissio divinae revelationis“, a tím vědomě odlišil „traditio“ jako průběh od „traditiones“ ve smyslu „traditum“, obsahů předávání. V DV se mluví o trojím způsobu procesu předávání: učením, životem a kultem. Koncil jako kritérium legitimní tradice uvádí jednak celocírkevní recepci, jednak apoštolskost. V kratším čl. 9 vymezuje DV vztah mezi Písmem svatým a posvátnou tradicí tak, že obě instance pocházejí ze stejného pramene a obě spolu směřují ke stejnému cíli. Rozdíl mezi nimi je popsán takto:

Písmo svaté je Boží řeč, písemně zaznamenaná z vnuknutí Ducha Svatého. Posvátná tradice pak předává Boží slovo, které svěřil Kristus Pán a Duch svatý apoštolům, bez porušení jejich nástupcům, aby je osvícení Duchem pravdy ve svém hlásání věrně uchovávali, vykládali a šířili. Zde je podstatné, že pouze o Písmu se říká, že je Boží řečí. Naproti tomu tradice se popisuje funkčně: „Zprostředkovává Boží slovo, sama jím ale není“. Průběh tradice je v jeho časové neuzavřenosti třeba vidět jako proces, v němž v přítomnosti dochází „ve světle evangelia“ jak k chápání samotného pramene, tak také doby, ve které žijeme my, a k pokračování v cestě – poznané ve světle evangelia – do budoucnosti. Snaha o porozumění (hermeneutický aspekt) vychází ze zájmu „života světa“ (praktický aspekt). Porozumění tradici převzaté z minulosti nás tedy zajímá pouze natolik, do jaké míry zprostředkovává život a otevírá budoucnost³⁹.

Závěrem této podkapitoly chceme ještě dodat, že Církev vždy měla a má v úctě Boží Písmo jako samo tělo Páně a Písmo svaté má spolu s posvátnou tradicí za nejvyšší pravidlo své víry. Proto Církev povzbuzuje, aby se Písmo svaté hojně překládalo, aby se jím živila církevní kázání i křesťanská zbožnost, teologie, katecheze, křesťanské vyučování všeho

³⁹ Srov.: Tamtéž, ss. 553-613.

druhu, atd. Nikomu nemá být upřen přístup k Písmu svatému, právě naopak, všem má být dokořán otevřen přístup k posvátnému Písmu. V dogmatické konstituci Dei verbum čteme, že Písmo svaté je „duší“ posvátné teologie. V téže konstituci nalezneme i informaci, že „neznat Písmo znamená neznat Krista“. Četba Písma má být doprovázena modlitbou, aby se stala rozhovorem mezi Bohem a člověkem. Neboť „jeho oslovujeme, když se modlíme; jemu nasloucháme, když čteme božské výroky“⁴⁰.

Poté, co jsme hovořili o Božím zjevení a o jeho předávání a o Písmu svatém a jeho tzv. inspirovanosti se nyní chceme dle námi vybraného fundamentálně-teologického návrhu Davida Boumy zabývat osobou Ježíše Krista tak, jak k Němu přistupuje námi zvolená teologická disciplína, tj. fundamentální teologie a tuto kapitolu si nazveme De Persona Christi (O osobě⁴¹ Krista) z hlediska fundamentální teologie. Osobou Ježíše Krista se budeme zabývat právě v této části, neboť právě On je plností a vyvrcholením celého Zjevení, o kterém jsme hovořili v předešlé části této kapitoly. V příští podkapitole s názvem De Ecclesia Catholica (O katolické, tj. všeobecné Církvi) z hlediska fundamentální teologie se dle námi zvolené struktury chceme zabývat Církví jakožto strážkyní námi již probíraného Zjevení a touto podkapitolou ukončíme celou tuto fundamentálně-teologickou kapitolu.

1.4. De Persona Christi z hlediska fundamentální teologie

Poté co jsme zkoumali problematiku fundamentální teologie, teologické antropologie a Božího zjevení a jeho předávání, se nyní chceme trochu více zabývat osobou Ježíše Krista, Božího Syna, jak je nám představená fundamentální teologií. „Křesťanská víra považuje univerzální, sakramentální a personální zjevení Boží vrcholně za uskutečněné v Ježíši Kristu, Božím věčném Synu, který se stal člověkem pro spásu lidstva. Fundamentální teologie zkoumá, zdali je toto tvrzení antropologicky, historicky a teologicky kredibilní“⁴².

⁴⁰ Srov.: DV, čl. 21-25.

⁴¹ Pozn.: Pojem „osoba“ jsme vybrali proto, protože člověk Ježíš Kristus je, jak se později dozvíme, jednou ze tří Božských osob (pozn.aut.).

⁴² Srov.: BOUMA David: Provokáter Klaus Berger. Kritika východisek současné novozákonní exegeze v díle Klause Bergera a její možné využití ve fundamentální teologii, Ústí nad Orlicí: Oftis, 2011, str. 56.

I když nám sám Ježíš Kristus o sobě žádné písemné záznamy nezanechal, přesto se o Jeho osobě můžeme z Písma svatého⁴³ dozvědět několik informací, jako např. to, že se narodil matce Marii, která počala z Ducha svatého v Nazaretu mezi lety 8-6 př. Kr. (Jeho smrt se datuje na rozmezí let 30-31 či 33-36 po Kr.), tj. za vlády římských císařů Augusta a Tiberia. Ježíš byl tedy Mariiným nemanželským synem, jehož pěstounem se stal Josef, který byl tesařem a tak se i u Ježíše uvádí, že byl tesařem nebo synem tesaře. V Ježíšově době byl v Palestině tetrarchou Galileje Herodes a římským prokurátorem byl Pontius Pilatus. Kromě těchto námi uvedených informací již z Ježíšova dětství až do jeho třiceti let nevíme téměř nic. Podle evangelisty Lukáše bylo Ježíšovi asi třicet let, když poprvé veřejně vystoupil. Všichni čtyři evangelisté spojují toto vystoupení s Kristovým křtem od Jana Křtitele v Jordáně. Lukáš považuje tuto událost za tak významnou, že ji slavnostně uvádí v rámci soudobých dějin. Za období Kristova veřejného působení považujeme dobu 2-3 let. Ježíš byl Žid, jenž žil v politicky neklidné době. Z pramenů víme, že v Ježíšových dobách existovaly mezi Židy různé politicky i nábožensky orientované strany (v evangeliích se setkáváme s farizeji, saduceji, zélóty a esejci), ke kterým byl velmi kritický. Z Písma svatého také víme, že ohlašoval království Boží, svolal kolem sebe skupinu učedníků a za svoji základní identitu považoval svou blízkost k Jahvem, Bohu Izraele. Se svými nejbližšími slavil večeři na rozloučenou, byl ukřižován jako „král židovský“. Učedníky byl po prvotním šoku prohlášen za krále nad smrtí a je historicky jisté, že tato rozrůstající skupina ho pak slaví, věří, káže a následuje jako Mesiáše-Krista⁴⁴.

Zkoumáme-li problematiku vzkříšení Ježíše Krista, měli bychom vědět, že Jeho zmrtvýchvstání je skutečností transcendentní, dějiny přesahující, ale protože se odehrálo v dějinách, zanechalo své historické stopy. Křesťanská víra ve vzkříšení se zakládá na apoštolském svědectví (např. Petr v letničním kázání). „Toto apoštolské svědectví o Ježíšově zmrtvýchvstání nás přivádí na určité stopy, ukazuje na znamení a fakta, která jsou přístupná historicko-kritickému zkoumání a jsou historicky plausibilní. Máme na mysli skutečnost prázdného hrobu, dále popis onoho prvního dne po sobotě, především pak nezpochybnitelný fakt radikální změny prožívání a chování apoštolů. Všechny tyto indicie odkazují na faktické „něco“ – historické jádro velikonoční víry. Ono nesmírně zásadní „něco“ popisují novozákonní vyprávění jako osobní a reálnou přítomnost vzkříšeného Ježíše mezi svými

⁴³ Pozn.: V Písmu svatém rozlišujeme texty svědčící nám o Kristu a texty, ve kterých mluví sám Kristus (pozn. aut.).

⁴⁴ Srov.: WALDENFELS Hans: Kontextová fundamentální teologie, sv. 4, ed. Theologica, Praha: Vyšehrad, 2000, ss. 286-326.

učedníky. Příběh o Ježíšově životě, smrti a zmrtvýchvstání, jak jej najdeme na stránkách evangelií, samozřejmě nemá přesvědčivost reportáží televizního zpravodajství. Každý s ním může naložit, jak chce. Tato zmínka at' je připomínkou, že všechny fundamentálně teologické *monstratio*, včetně toho historického, se pochopitelně „lámou“ o antropologické rozhraní, základní nasměrování člověka – *optio fundamentalis*. Tímto rozhraním není nic jiného než biblické srdce člověka a to může být tajemství Božího zjevení otevřené v různé míře⁴⁵. Když jsme výše hovořili o apoštolském svědectví Kristova vzkříšení, měli bychom ještě připomenout, že se v historii vedlo mnoho diskuzí o tom, zda křesťanství je či není kredibilní, tj. věrohodné, avšak díky rozsáhlé a dlouhodobé badatelské práci se mnoho teologů a badatelů, vědců vyjádřilo pro uznání historické hodnoty evangelijních zpráv, tzn., že apoštolské svědectví a potažmo i celé křesťanství stojí na solidních základech. Historická věda poukazuje na skutečnost, že již evangelia obsahují zárodečné používání christologických titulů, jako např. „Mesiáš“, „Syn člověka“ a „Pán“. Na základě výše řečeného je nerozumné považovat novozákonní texty při stavu současného bádání za nehistorické⁴⁶.

Persona Christi, osoba Krista je velmi důležitým tématem mnoha koncilů. Za všechny jmenujme např. koncil Efezský, Chalcedonský či Konstantinopolský. Z těchto koncilů vyplývá např. nauka o Ježíši Kristu jako o pravém Bohu a zároveň pravém člověku, atd⁴⁷. Dosud posledním ekumenickým koncilem, na kterém se jednalo i o Kristu, tentokrát ve spojení s Božím zjevením, je II. vatikánský koncil. V dogmatické konstituci Dei verbum tento koncil učí, že Kristus je vrcholem a plností veškerého zjevení. Ježíš Kristus je „universale concretum personale“, má univerzální a definitivní význam pro každého člověka⁴⁸.

1.5. De Ecclesia Catholica z hlediska fundamentální teologie

Pokud jsme se výše zabývali Kristem, Božím Synem a to i ve spojitosti s Božím zjevením, nesmíme zapomenout na Církev, která Boží zjevení ochraňuje a o které se říká, že je

⁴⁵ BOUMA David: Prokatér Klaus Berger. Kritika východisek současné novozákonní exegeze v díle Klause Bergera a její možné využití ve fundamentální teologii, Ústí nad Orlicí: Oftis, ss. 61-62.

⁴⁶ Srov.: Tamtéž, ss. 59-61.

⁴⁷ Srov.: WALDENFELS Hans: Kontextová fundamentální teologie, sv. 4, ed. Theologica, Praha: Vyšehrad, 2000, ss. 238-240.

⁴⁸ Srov.: BOUMA David: Provatér Klaus Berger. Kritika východisek současné novozákonní exegeze v díle Klause Bergera a její možné využití ve fundamentální teologii, Ústí nad Orlicí: Oftis, 2011, str. 57.

„strážkyní zjevení“. Nás zde budou zajímat (jak již je tak příznačné pro tuto naši práci) fundamentálně-teologické aspekty Církve neboli budeme zkoumat její věrohodnost.

Jedním z úkolů fundamentální teologie je ukazovat legitimitu a význam církve pro autentickou křesťanskou víru. Věřohodnost církve závisí na věrohodnosti několika druhů svědectví. Pokud z těchto svědectví vyjdeme a aplikujeme je na církve, můžeme to udělat dvojím směrem: buď můžeme uvažovat o svědectví „*ad intra*“, tj. můžeme uvažovat o apoštolském svědectví, jež má výchozí hermeneutickou hodnotu a zakládá a definuje společenství církve a nebo můžeme uvažovat o svědectví „*ad extra*“, tj. o ekleziálním svědectví, které má apologetickou a misijní funkci a církve sjednocuje, udržuje a rozšiřuje. Obě dynamiky svědectví jsou ve vztahu cirkularity: apoštolské svědectví církve vytváří, navazující ekleziální svědectví (zvnitřněné a žité apoštolské svědectví) potvrzuje kredibilitu zjevení v Ježíši Kristu přítomném v církvi. V apoštolském i církevním svědectví je přítomné svědectví Ducha. Vycházejíce z teologické kategorie svědectví, můžeme ve zdůvodňování kredibility církve šťastně spojit vnější i vnitřní argumenty ve prospěch její boholidské povahy⁴⁹.

Chceme-li Ježíše následovat, musíme ho následovat na základě víry v Něj. Z našeho křesťanského hlediska spočívá víra v tom, že se člověk svobodně rozhodne pro Krista, pro jeho poslušnost Bohu a pro jeho poselství o něm. Tímto rozhodnutím se křesťané odlišují (nikoli oddělují) od těch lidí, kteří Krista neznají a neuznávají a navíc, tímto odlišením se zakládá Církev jako společenství věřících, kteří svým lidstvím zůstávají spojeni se světem, v něm žijí a k němuž mají závazky. Obsahem vyznání víry je od počátku Trojjediný Bůh, přičemž za zmínkou o Duchu svatém vždy následuje zmínka o církvi. V patristické teologii bylo výrazněji než dnes společenství věřících (církve), popisováno jako účast na životě svatého Boha. Touto účastí se Církev podílí na Božím tajemství, je sama mystériem. Ve vyznání víry vyznáváme Církev jako „jednu svatou, všeobecnou, apoštolskou církev⁵⁰“. V Novém zákoně (kde se církev označuje termínem „*ekklésia tú theú*“), se nachází jisté rozlišování církve a toto rozlišení si zachovalo svůj význam až dodnes. Církev v Novém zákoně označuje: aktuální shromáždění věřících, způsobené Bohem; obec nebo církve na určitém místě v určitém městě; univerzální církve jako celek věřících na celém světě a ve všech dobách. Slovo „církve“ označuje: budovu, v níž probíhají křesťanské bohoslužby;

⁴⁹ Srov.: Tamtéž, ss. 62-63.

⁵⁰ GRANAT Wincenty: K člověku a Bohu v Kristu 3. Nástin katolické dogmatiky, Řím-Velehrad: Křesťanská akademie, 1982, ss. 101-130.

společenství církve, ke kterému někdo náleží; společenství víry velkých konfesí; zkráceně tím může být myšleno vedení církve; univerzální společenství křesťanů, popř. křesťanstvo. Sociologicky lze rozlišit také „lidové církve“, do nichž se člověk jakoby „rodí“ a „svobodné církve“, jejichž členem se člověk stává pouze vlastním rozhodnutím o víře. Budeme-li se zabývat společenským významem církve, měli bychom vědět, že církev je nyní stejně jako dříve významným kulturním faktorem. Církev představuje přinejmenším de facto, ale často i de iure společenský mocenský faktor. Církev se těší morální autoritě, od níž se z vnitřněcírkevního i mimocírkevního hlediska očekává jak společenskomorální orientace, tak i humanizující působení⁵¹.

Ve vyznáních víry se objevují čtyři již zmiňované atributy, tj. jednota, svatost, katolicita (všeobecnost) a apoštolskost. O těchto attributech, které označují nepostradatelné podstatné znaky společenství víry Kristových učedníků, budeme nyní hovořit, když tyto atributy budeme, jeden po druhém zkoumat. Když říkáme, že je církev „jedna“, máme tím na mysli, že „má jednoho Pána, vyznává jednu víru, rodí se z jednoho křtu, tvoří jen jedno tělo, oživované jedním Duchem k jedné naději, jejímž naplněním budou překonána všechna rozdělení“⁵². Mluvíme-li o církvi jako o svaté, říkáme tím, že „jejím původcem je přesvatý Bůh; Kristus, její ženich, se za ni obětoval, aby ji posvětil; Duch svatosti ji oživuje. I když jsou v ní hříšní lidé, přesto je bez poskvrny: „ex maculatis immaculata“. Její svatost září ve svatých; v Marii už je celá svatá⁵³. „Církev je katolická (všeobecná): tím chceme říci, že hlásá celou víru; nese v sobě a spravuje plnost prostředků ke spáse; je poslána ke všem národům; obrací se ke všem lidem; objímá všechny doby; svou podstatou je misionářská“⁵⁴. Tím, že je církev apoštolská, „je zbudována na pevných základech; na dvanácti Beránkových apoštolech; je nezničitelná; je neomylně uchovávána v pravdě; Kristus ji řídí prostřednictvím Petra a ostatních apoštolů, přítomných v jejich nástupcích, papeži a biskupském sboru“⁵⁵.

Ve spojitosti spásy a Církve, o které jsme zde nyní hovořili z pohledu fundamentální teologie chceme ještě jen doplnit, že velice známou větu sv. Cypriána „*Extra ecclesiam nulla salus*“ (mimo církev není spásy) nelze aplikovat primitivně a doslovně, což je možné podepřít jak prastarým učením o „seméncích Logu“ (Božího Slova, Krista), přítomných všude tam, kde

⁵¹ Srov.: WALDENFELS Hans: Kontextová fundamentální teologie, sv. 4, ed. Theologica, Praha: Vyšehrad, 2000, ss. 367-386.

⁵² KKC, čl. 866.

⁵³ Tamtéž, čl. 867.

⁵⁴ Tamtéž, čl. 868.

⁵⁵ Tamtéž, čl. 869.

lidé upřímně hledají pravdu a dobro, tak učením o Duchu svatém⁵⁶, který „vane, kam chce“, oživuje („in-spiruje“) veškeré náboženské hledání a dává opravdová charismata zbožnosti a svatosti i za hranicemi křesťanství a umožňuje, aby ti, kdo „bez své viny“ neuznávají Krista a církev, došli jinými cestami spásy. Dnes jsou všechny tyto teorie pevně zakotveny v oficiálním učení katolické církve⁵⁷. Tato věta (Extra ecclesiam nulla salus) totiž platí pro křesťany, pro katolíky, nikoli však pro stoupence ostatních náboženství, o nich se totiž říká, že jsou ke Kristu připojeni „jiným způsobem“. „Nekřesťané jsou také připojeni k velikonočnímu tajemství, tzn., že jsou připojeni i ke Kristu a k církvi jakožto ke Kristovu mystickému Tělu. Lze hovořit o určitém zaměření ospravedlněných nekřesťanů a o jejich sepětí s tajemstvím Krista a jeho těla. Nemělo by se však hovořit o příslušnosti ani o odstupňované příslušnosti k církvi nebo o nedokonalém společenství s církvi, které je vyhrazeno nekatolickým křesťanům⁵⁸. „Církev je v tomto světě svátostí spásy, znamením a nástrojem společenství Boha a lidí⁵⁹“.

Závěrem celé této části chceme ještě podotknout, že pokud bychom se ptali na otázku, jakou církev chtěl Ježíš, odpověděli bychom dle všeho, že ji chtěl pro všechny, ne jen pro Izraelce, tj. pro vyvolený národ.

⁵⁶ Pozn.: O Duchu svatém v životě církve a světa: JAN PAVEL II.: Encyklika Dominum et vivificantem, Praha: Zvon, 1997.

⁵⁷ Srov.: HALÍK Tomáš: K filozofickým a teologickým předpokladům mezináboženského dialogu, in.: Mezináboženský dialog se zřetelem k tzv. abrahámovským náboženstvím. Sborník z konference v Praze 25-26. 10. 2007, Praha: DINGIR, 2007, str. 63.

⁵⁸ Srov.: MTK: Křesťanství a ostatní náboženství, Praha: Krystal OP, 1999, 67-73.

⁵⁹ Katechismus katolické církve, Praha: Zvon, 1995, 780.

2. Vybrané historické, antropologické a teologické aspekty hnutí Haré Kršna

V předchozí kapitole jsme hovořili o fundamentální teologii jako přístupové cestě k hnutí Haré Kršna. Probrali jsme v ní mnoho témat jako např. problematiku fundamentální teologie, Boží zjevení a jeho předávání, antropologii, atd., které lze shrnout pod tři hlavní okruhy a to sice pod historii, antropologii a teologii křesťanství. Zaměřili jsme se zde na kredibilitu křesťanství jako takového. Touto kapitolou chceme navázat na kapitolu předešlou a to sice tím způsobem, že na následujících stranách budeme hovořit o námi vybraných historických, antropologických a teologických aspektech hnutí Haré Kršna, které budou symetricky korespondovat s okruhy, resp. s tématy předešlé kapitoly, tj. konkrétně budeme hovořit o tom, jak členové hnutí Haré Kršna chápou člověka, zjevení, Kršnu i Prabhupádu a ISKCON. V této kapitole si rovněž vysvětlíme i pár základních pojmů, jako např. co je to „bhaktí“, „jóga“, „mantra“, „karma“, „reinkarnace“, atd. V této kapitole budeme čerpat z mnoha knih, např. z díla Miloše Mrázka „Děti modrého boha. Tradice a současnost hnutí Haré Kršna“, Stevena J. Rosena „Skrytá sláva Indie“, dále z knih samotného Prabhupády, zakladatele ISKCONu, z Bhagavad-gíty, atd. Strukturu této kapitoly chceme co nejvěrněji přizpůsobit kapitole předešlé a to především z důvodu čtenáři rychlé a snadné orientace v tématech.

2.1. Obraz člověka v hnutí Haré Kršna

Dle námi zvolené struktury této kapitoly, která je v symetrii s kapitolou předešlou se nyní chceme a budeme zabývat obrazem člověka v hnutí Haré Kršna, tj. řekneme si, jaký přístup mají členové hnutí Haré Kršna k člověku a ke světu. V této podkapitole vyjdeme z tématu védské kosmologie, tj. ze stvoření světa, poté chceme hovořit o člověku jako takovém (o člověku, který je složen z těla a duše) a o *reinkarnaci*, dále chceme hovořit o spáse a jejích symbolech a závěrem se také chceme o tzv. *varnášramadharmě*, tj. o kastovním systému, který je rozšířen po celé Indii a dotýká se též členů hnutí Haré Kršna.

Zabýváme-li se kosmologií tak, jak nám ji předkládá višnuistická, védská tradice, měli bychom úvodem vědět, že mezi nejdůležitější knihy pojednávající o tomto tématu jsou

Bhágavatam a Višnu Purána, především však Súrja-siddhánta⁶⁰. Kosmologie obsažená v těchto textech rozděluje hmotný svět na nekonečné množství vesmírů, z nichž každý se nachází uvnitř řekli bychom kulovité slupky složené z vrstev základní hmoty. Jednotlivé vesmíry obsahují čtrnáct planetárních systémů, od nejvyššího po nejnižší. Védská kosmologie je geocentrická⁶¹, ale není etnocentrická, jelikož hora Méru uznávaná v této struktuře leží jakožto střed vesmíru daleko od indického subkontinentu. Za zmínku nicméně stojí to, že v mystickém slova smyslu se za střed vesmíru považuje Vrindávan. Jelikož jsou pozemské planety od obou okrajů vesmíru stejně vzdálené, je tato pozemská říše považována za ideální střední prostor pro „vyžívání si“ vlastní karmy. Pozemská říše je prostorem mezi nebeskými požitky vyšších sfér a mučivou bolestí nižších planet. Vznesení poloboží z vyšších dimenzí se modlí o to, aby se mohli narodit na Zemi, protože zde se mohou na dostatečně dlouhou dobu vyvarovat smyslnosti, a tak se zaměstnat ve službě Pánu. Trýzněné bytosti z nižších planet rovněž doufají, že se zrodí v pozemské oblasti, neboť zde se mohou vyhnout bolesti na dostatečně dlouhou dobu, aby se mohly zabývat vyššími cíli. Jak o sedmi podsvětních oblastech, tak i o čtyřech vyšších planetárních systémech, ale i o střední sféře jež se skládá ze Svarlóky, Bhuvarlóky a Bhúrlóky (Země), se můžeme mnohé dozvědět z Véd. Ze střední sféry se živá bytost může povýšit na vyšší planetární systémy známé jako Maharlóka, Džanalóka, Tapolóka a Satjalóka, nejvyšší planety polobohů, ovšem za předpokladu zbožného jednání a nahromadění dobré karmy. Jinak padá zpátky dolů na nižší planety. Při popisu zázračně dlouhého života a každodenních zájmů bytostí na vyšších planetách védské texty nešetří podrobnostmi. Kromě výše řečeného se z višnuistické literatury rovněž dozvídáme, že Déví-dhám, neboli hmotný svět, je ze všech světů ten nejnižší položený. Mahéš-dhám, neboli sídlo Pána Šivy, je o něco výš než rozmanité vesmíry tvořící Déví-dhám. Déví-dhám a Mahéš-dhám obsahují rozmanité světy, od těch hrubohmotných, jako jsou například světy v nižších a středních planetárních systémech (Země), až po ty, které se skládají téměř výhradně z jemnohmotné energie, jako je mysl, inteligence a ego. Nad těmito menšími světy se nachází Hari-dhám, známý též jako Vaikuntha. Toto je vlastní duchovní nebe prosté hmotných nedostatků, kde je život věčný. A nad nejvyšší oblastí Hari-dhámu leží Gólóka, Kršnovo svrchované sídlo. Proč je právě Gólóka nejvyšší duchovní sídlo, popisuje podrobněji Brahma-sanhítá a díla šesti Gósvámích z Vrindávanu. Pro přesnější představu – na vnější straně obalu hmotného vesmíru se nachází řeka Viradžá, za níž žijí osvobozené duše, tedy

⁶⁰ Pozn.: Súrja-siddhánta je mystický text, který před dvěma milióny lety tzv. vyjevil (rozuměj: vysvětlil) polobůh slunce Indra. V tomto textu je védská kosmologie popsána komplexně a systematicky (pozn.aut.).

⁶¹ Pozn.: Podle védské kosmologie se Země a podobné planety nacházejí vprostřed osy planetárních systémů (pozn.aut.).

duše osvobozené z hmotné existence. Ještě dále je Paravjóma, kde sídlí nesčetné množství avatárů, částečných projevů Kršny. Zde najdeme například planety Narasimhy, Vámány či Rámy a ti, kdo jsou oddáni těmto konkrétním projevům boha, mohou po smrti dospět do těchto duchovních říší. Nade všemi ostatními planetami je Kršnova nejvyšší planeta, Gólóka, jež se projevuje buď jako Dváraka, na níž převládá velká majestátnost, jako Mathura, kde je majestátnost smíšená se sladkostí, a konečně jako Vrindávan, kde láska zastihuje veškerou majestátní moc. Na Zemi existují expanze těchto tří sídel. Jejich hmotné protějšky jsou považovány za totožné s odpovídajícími duchovními oblastmi⁶².

Poté, co jsme se v minulé kapitole zabývali člověkem coby jednotou duše a těla, se nyní chceme zabývat touto problematikou z pohledu členů hnutí Haré Kršna. Členové tohoto hnutí pojmají tělo a duši jako dvě od sebe oddělené substance a proto také v tomto hnutí nalezneme nauku o tzv. *reinkarnaci*, což je nauka, bez které je toto hnutí stejně jako samotný hinduismus nepředstavitelný. Podle členů námi vybraného hnutí je každá živá bytost duší uvnitř tzv. „hmotného těla“. Tradice tohoto hnutí učí, že vesmír obsahuje nekonečné množství částíček duchovních atomů, neboli duší, jejichž velikost je jedna desetitisícina konečku vlasu a lze ji vnímat dokonalou inteligencí. Je umístěna v srdci a svůj vliv šíří po celém těle vtělených živých bytostí. Tato atomická duše se vznáší v pěti druzích vzduchu (prána, apána, vjana, samána, udána). Když se zbaví znečištění pěti druhů hmotného vzduchu, projeví se její duchovní povaha. Duše je tedy uvězněna v těle a od okamžiku narození se s ním mylně ztotožňuje. V jednom životě prochází individuální bytost mnoha různými těly – tělem nemluvněte, dítěte, mladého člověka, dospělého člověka a tak dále – ale zůstává stále toutéž osobou. Duše se nemění, mění se tělo. S naukou o reinkarnaci se jak v celém hinduismu, tak i v hnutí Haré Kršna snoubí nauka o tzv. *karmě*⁶³. Členové tohoto hnutí věří, že stěhování duše z jednoho těla do druhého se neuskutečňuje nahodile, ale že tuto cestu duše podněcují subtilní touhy a mapuje ji právě karma sama. Z tohoto důvodu byly stvořeny rozličné životní druhy. Každý druh těla je vybaven určitými smyslovými přednostmi⁶⁴. Má-li například člověk sklony

⁶² Srov.: ROSEN Steven J.: *Skrytá sláva Indie*, Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 2007, ss. 87-88.

⁶³ Pozn.: Nauka o tzv. *karmě* vysvětluje, že činy, které provádíme v tomto těle (v tomto životě), předurčují naše další tělo (naš další život) (pozn.aut.).

⁶⁴ Pozn.: Na tomto místě se nám zdá být vhodná naše zmínka o tzv. třech kvalitách hmotné přírody (kvalita dobra, vášně a nevědomosti). Tato nauka spočívá v tom, že každý člověk jedná ovládan těmito kvalitami, které ovládají tělo, resp. smysly. Zajímavá je myšlenka členů hnutí Haré Kršna, kteří hovoří o tom, že každý člověk se rozvzpomíná na svůj vztah s bohem (neboť duše je pokryta tělem coby nevědomostí) a následně je zajímavá existence těchto tří kvalit hmotné přírody (podle které každý člověk jedná ovládan více či méně jednou z těchto kvalit). Na to, aby člověk postoupil v duchovní seberealizaci k bohu je nutné, aby se člověk dostal nad tyto tři kvality hmotné přírody, např. pomocí karma-jógy, nejlépe však pěstováním tzv. bhakti, o které byla řeč již výše (pozn.aut.).

k lenosti a spánku, tělo medvěda (který prospí celé měsíce) by pro něho mohlo být vhodnější. Avšak smyslem života jako takového není podle stoupenců tohoto hnutí neustálá reinkarnace, ale je jím vysvobození se z reinkarnace (*móksa*). Tohoto vysvobození může duše dosáhnout tak, že rozvine vědomí boha neboli budeme my, lidé, bohu oddaně a z lásky sloužit. Tento proces služby bohu se pak nazývá *bhakti-jóga* (jóga oddanosti) a višnuistická tradice učí, že právě tímto procesem se může duše, tj. my sami, osvobodit z koloběhu zrození a smrti⁶⁵.

V rámci bengálského višnuismu se můžeme setkat s názorem, že člověk se má pouze svěřit do ochrany milujícího boha a nemá spoléhat na své vlastní síly. Višnuismus zdůrazňuje, že ke spáse je nutná milost jakožto boží skutek pro člověka. Rámánudža, zakladatel největší višnuistické tradice, ve svém komentáři k Bhagavad-gítě hovoří o Višnuovi jako o Pánu „všech pánů...“, který se stal smrtelníkem, aby z lásky k lidem, kteří se k němu uchylují, pomohl světu“. Na jiném místě, když hovoří o přebývání boha v různých božstvech, zase říká, že bůh se z lásky k lidem podrobuje utrpení, které mu takováto forma komunikace s lidmi přináší⁶⁶. Ohledně spásy je ve středu višnuistického kultu rozverná postava Kršny, který si jako dítě tropí žerty ze všech kolem, dělá naschvály a občas něco ukradne. Když vyroste, baví se v milostných hrách s krásnými pastýřkami. A když se dostatečně vydovádí, žije váženým šlechtickým životem. Přesto se ve višnuistickém náboženství shledáváme i s myšlenkou zástupné oběti. Tato myšlenka je ovšem pro višnuismus netypická. Obecně můžeme říci, že na místě, které v křesťanství zaujímá kříž, je ve višnuismu (zvláště v bengálském) milostný akt mezi Kršnou a Rádhou. Nenechme se však mýlit. Ve višnuismu se tímto milostným vztahem nepoukazuje na sexualitu mezi mužem a ženou, ale výkladem tohoto obrazu je, že se jím popisuje milostný vztah mezi bohem a jeho lidem nebo lidskou duší. Vztah mezi Kršnou a Rádhou je *parakija*, cizoložný svazek. Není to vztah mezi manželem a manželkou či ženichem a nevěstou. V indické společnosti, kde při uzavírání manželství erotická láska nehrála žádnou roli, by nemohla symbolika manželství vyjádřit to, co obraz vztahu *parakija*, nelegitimní, zakázaná, vášnivá láska rebelující proti světskému pořádku⁶⁷.

Protože jsme se již dříve dotkli problematiky tzv. kastovního systému a jelikož se nyní zabýváme antropologickými momenty hnutí Haré Kršna, chceme zde ve studiu problematiky kastovního systému nyní velice podrobně pokračovat a tuto problematiku si vysvětlit. Protože

⁶⁵ Srov.: ROSEN Steven J.: Skrytá sláva Indie, Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 2007, ss. 90-91.

⁶⁶ Srov.: MRÁZEK Miloš: Děti modrého Boha. Tradice a současnost hnutí Haré Kršna, 1. vyd., Praha: DINGIR, 2000, ss. 55-57.

⁶⁷ Srov.: Tamtéž, ss. 57-58.

je kastovní systém rozšířen po celém indickém subkontinentě, je pochopitelné, že je jím ovlivněno i hnutí Haré Kršna, neboť jak jsme si již řekli, kořeny tohoto hnutí sahají právě na tento subkontinent. S pojmem „kasta“ (*varna*) jakožto vymezení lidské společnosti na různé skupiny velmi těsně souvisí i pojem „*varnášramadharm*“. Tento pojem vymezuje „*dharmu*“ neboli určité množství povinností, které náleží jednotlivým kategoriím lidí. *Varnadharm* vymezuje povinnosti každé ze čtyř varen, čtyř společenských vrstev zmíněných ve slavném rgvédském mýtu vyprávějícím o prvotní oběti. Kršna v Bhagavad-gítě dodává, že tyto základní sociální vrstvy stvořil podle tří kvalit hmotné přírody (o kterých byla řeč výše). Nejvyšší místo zauímají *bráhmani* (kněží), jejichž povinností je udržovat vzdělanost a vědomí nejvyšších duchovních cílů. Mezi hlavní bráhmanské vlastnosti patří kontrola mysli a smyslů, tolerance, jednoduchost, čistota, poznání, pravdomluvnost, oddanost apod. *Kšatrijové* (bojovníci), jejichž přirozené vlastnosti jsou statečnost, síla, odhodlanost, neochvějnost v boji, štědrost, schopnost vést druhé, a mají za povinnost chránit životy ostatních lidí a celé společnosti. *Vaišjové* (zemědělci a obchodníci) mají především za úkol péči o materiální blahobyt společnosti. Poslední skupinou jsou *śúdrové* (řemeslníci a dělníci), jejichž základním úkolem je sloužit výše postaveným sociálním skupinám. Tento ideální systém společenského uspořádání není podle Kršnových oddaných založen na zrození do určité sociální skupiny (např. kasty, rodiny), ale na vlastnostech a vzdělání každého jednotlivce. Vedle této varnášramadharmy existuje i tzv. *ášramadharm*, což je souhrn povinností, které se pojí s jednotlivými fázemi (*ášramy*) lidského života. S odkazem na indické zvyklosti lze říci, že se jedná spíše o málokdy naplňovaný ideál než o běžnou praxi. Stejně jako u varnášramadharmy i podle *ášramadharmy* existují čtyři životní fáze. Nejdříve je jedinec *brahmačárinem* (studentem) a jeho hlavní povinností je studovat pod vedením duchovního učitele za současného zachování sexuální abstinence (celibátu). V druhé fázi se člověk stává *grhasthou* (hospodářem) a jeho hlavní povinností je starat se o rodinu, zabezpečit její blahobyt a bezpečí. Následující fáze *vánaprasthy* (přechodné stadium mezi životem hospodáře a úplným odříkáním) je více asketická než fáze předešlá a člověk se v ní stále více věnuje duchovnímu životu. *Vánaprastha* je člověk žijící v ústraní. Poslední fází života je život *sannjásina*, což je člověk, který se všeho vzdal a v této životní fázi se jedinec již plně věnuje problému znovuzrození a utrpení a vymanění se z jeho dosahu. Podle oddaných jedinec v nejvyšším stadiu sannjásina plně rozvíjí své věčné postavení služebníka Bhagavána a je

schopen učit druhé umění bhaktijógy, lásky k bohu; stává se tedy *paramhansou* neboli „prvotřídním oddaným Pána“⁶⁸.

2.2. Boží zjevení a jeho předávání v hnutí Haré Kršna

V této části práce se v symetrii s předešlou kapitolou budeme zabývat problematikou božího zjevení (zajímá nás jak chápe boží zjevení jakýkoli člen hnutí Haré Kršna) a jeho předávání v rámci tradice hnutí Haré Kršna a rovněž se budeme zabývat i problematikou tzv. inspirace posvátných indických textů.

V hnutí Haré Kršna se s pojmem „boží zjevení“ nikde neshledáme⁶⁹. V posvátných písmech tohoto hnutí, např. v Bhagavad-gítě můžeme nalézt termín „boží sestupování“, ovšem tento termín je pro problematiku božího zjevení nevhodný, neboť souvisí spíše s vykupitelskou funkcí boha Kršny než s božím zjevením tak, jak ho chápou křesťané. Protože se tedy členové tohoto hnutí božím zjevením vůbec nezabývají, nezbyvá nám nic jiného, než abychom se sami díky svým znalostem tohoto hnutí pokusili (s přihlédnutím k dokumentu Dei verbum II. Vatikánského koncilu) vydedukovat, jak můžeme boží zjevení v tomto hnutí uchopit my sami. Ze Šrímad Bhágavatamu víme, že tím, kdo se zjevuje či „sestupuje“ je Kršna (Nejvyšší Osobnost božství) a stejně tak i víme, proč sestupuje, tj. proč se zjevuje. Zjevuje (sestupuje) se proto, aby „osvobodil zbožné a vyhladil ničemy a aby znovu nastolil zásady náboženství“⁷⁰. Víme také, že si Kršna přeje, aby se všichni lidé vzdali všech druhů náboženství a odevzdali se pouze jemu, protože tak k němu bezpochyby dospějí a budou s ním tvořit jedno společenství⁷¹. Víme také a o tom bude řeč v jedné z následujících podkapitol, že v pre-historii a historii tohoto hnutí se zjevilo i mnoho tzv. avatárů, tj. božích inkarnací neboli vtělení (např. Šrí Čaitanja Maháprabhu). Tímto zjevením, resp. těmito zjevenými oslovuje Kršna ze své veliké lásky lidi jako přátele a stýká se s nimi, aby je pozval do svého společenství. Toto zjevování se děje činy i slovy, které navzájem vnitřně souvisí, takže skutky, které Kršna či jakýkoli jiný jeho avatár vykonal v dějinách spásy, ukazují a

⁶⁸ FUJDA Milan, LUŽNÝ Dušan: Oddaní Kršny. Hnutí Haré Kršna v pohledu sociálních věd, Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2010, ss. 85-87.

⁶⁹ Pozn.: V pojmu „Boží zjevení“ se zračí (jak jsme si řekli již v předcházející kapitole) specifická křesťanství (pozn.aut.).

⁷⁰ PRABHUPÁDA Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédánta Swami: Bhagavad-gítá taková, jaká je, Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 1998, ss. 201-203.

⁷¹ Srov.: Tamtéž, ss. 760-761.

posilují nauku i skutečnosti vyjádřené slovy, slova pak hlásají tyto skutky a tajemství v nich obsažená. „Zjevujícímu bohu je třeba prokazovat poslušnost víry, jíž se celý člověk svobodně odevzdává bohu tím, že se rozumem i vůlí plně podřizuje zjevujícímu bohu a dobrovolně přijímá zjevení, které dal bůh. Božským zjevením chtěl bůh projevit a sdělit sám sebe a věčná rozhodnutí své vůle o spáse lidí, aby jim dal účast na božských darech, které zcela převyšují lidskou chápavost. Bůh, počátek a cíl všech věcí, může být s jistotou poznán ze stvořených věcí přirozeným světlem lidského rozumu, učí však, že božím zjevení je třeba připsat, že i za nynějšího stavu lidstva mohou všichni to, co o božských věcech samo o sobě není lidskému rozumu nedostupné, poznávat snadno, s pevnou jistotou a bez přimíšení omylu⁷²“. Ústní či písemná tradice, resp. záznamy o tom, že bůh pojatý členy hnutí Haré Kršna v dějinách sestoupil na Zem se v tomto hnutí předává způsobem, kterému se říká parampara – učednická poslušnost. Zdůraznění principu parampany je možno nalézt v Bhagavad-gítě⁷³, která je základním textem všech členů námi vybraného hnutí, které studujeme v celé této práci a to sice - Bg. 4.2: „Takto byla tato nejvyšší věda o józe předávána poslušností duchovních učitelů a takto ji přijali svatí králové. Během času však byla poslušnost přerušena, a proto se zdá, že původní věda je ztracena“. Tento verš je důležitý proto, protože se bezprostředně týká interpretace Bhagavad-gíty. V tomto verši je jasně řečeno, že „Gíta byla zvláště určena svatým králům. Bylo tomu tak proto, že ti měli plnit její účel při svém vládnutí občanům. Rozhodně nebyla nikdy určena démonským osobám, které rozměňují její hodnotu – což nepřinese prospěch nikomu – a přicházejí s všemožnými výklady založenými na jejich vlastních rozmarech. Jakmile se původní účel vytratil kvůli motivům bezostyšných tvůrců komentářů, vyvstala potřeba obnovit učednickou poslušnost. Také v současné době existuje mnoho verzí Gíty, ale takřka žádná z nich není v souladu s učením pověřené učednické poslušnosti. Je nespočetně mnoho výkladů různých světských učenců, ale téměř nikdo z nich nepřijímá svrchovanost Nejvyšší Osobnosti božství, Šrí Kršny, třebaže na Kršnových slovech značně vydělávají. Tento přístup je démonický – démoni nevěří v Nejvyššího Pána a pouze využívají jeho vlastnictví ke svému požitku. Jelikož je skutečně zapotřebí anglické verze Gíty, která je získávána paramparou (učednickou poslušností), pokoušíme se zde tuto potřebu uspokojit⁷⁴“. Různé parampany v gaudíja višnuistické *sampradaji* započínají blízkými Čaitaniovými společníky. Rovněž se v historii nikdy nestalo, aby jedna osoba nebo instituce

⁷² DV, čl. 5.

⁷³ Pozn.: Bhagavad-gíta popisuje boj dvou nepřátelených rodů, Kuruovců a Pánduovců na Kurukšétře, přičemž tohoto boje se zúčastní i sám Kršna (bůh), který rozmlouvá s Arjunou a předává mu tímto dialogem všechnu duchovní nauku (pozn.aut.).

⁷⁴ PRABHUPÁDA Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédánta Swami: Bhagavad-gíta taková, jaká je, Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 1998, str. 194.

měla autoritu nad celým višnuistickým společenstvím jako např. papež u římskokatolické církve. Princip parampara spočívá v předávání poznání z guru na žáka, který se stává později guruem a předává poznání dále. *Guru-parampará* je tedy posloupnost duchovních učitelů, přičemž guruem, který stojí na počátku této parampary je samotný Kršna, který je zdrojem poznání, které je do tohoto světa přinášeno nezměněné prostřednictvím této posloupnosti (viz verš z Bg. výše). Učitel neboli guru je v tomto pojetí parampary prostředníkem. Pro udržení původního poznání na počátku vkládaného bohem je tedy nutné, aby duchovní učitel, guru, jakožto prostředník parampary neubíral či nepřidával některé z prvků učení takto předávané tradice. Višnuistická tradice zde aplikuje kontrolní princip nazývaný *guru-śāstra-sādhu*. To znamená, že aby žák mohl přijmout výroky učitele za skutečně správné, musí být v souladu tři zdroje – to co říká *guru*, to co říkají písma – *śāstry* a velké osobnosti – *sādhuové*. Višnuistická tradice tedy neuznává slepé následování. „To, co je autorizovaná metoda, to musíme následovat. *Sādhu-guru-śāstra-vākya*. *Sādhu* a *guru* znamená na základě *śāstry*. A *śāstra* znamená výroky *sādhua* a *guru*. Proto *sādhu* a *guru* a *śāstra*, jsou identické. Proto musí být v souladu. Pokud něčí *sādhu* hovoří proti *śāstrám*, pak není *sādhu*. Pokud něčí *guru* jde proti *śāstrám*, pak není *guru*. *Śāstra* tedy znamená originální *guru* a *sādhu*⁷⁵“. A jelikož guru může mít více žáků, kteří se rozhodnou a také jsou pověřeni být dále guruy, vznikají tak další rozvětvení. Čaitanjovci přirovnávají svou tradici ke stromu s množstvím větví. Každý, kdo se chce stát guruem, přijímá zodpovědnost za nesení poselství parampary. Princip *parampará* tak tvoří jeden ze základních pilířů čaitanjovské tradice zajišťující předávání správné víry a Prabhupáda nebyl v tomto bodě žádnou výjimkou. V jednom dialogu mezi Harikéšou a Prabhupádou Prabhupáda řekl, že guru není autoritou sám o sobě. Je autoritou díky svému guruovi, parampará. Pokud přichází v parampará systému, pak je guruem. Jinak není guru. Stejně jako co teď děláme. Opakujeme jednoduše Kršnova slova. To je vše. Proto guru. A jakmile něco přidáme nebo ubereme, pak jsem goru. Harikéša se ho zeptal, co slovo „goru“ znamená? A Prabhupáda mu odpověděl, že „goru“ znamená kráva, zvíře⁷⁶. Podle gaudíja višnuistické tradice emanují Vědy ze samotného Pána. O parampaře i o sampradáji, jakožto způsobu předávání božího zjevení (sestupování) jsme již hovořili. Víme tedy, že cestou tzv. parampary i sampradáji zachovali gaudíja višnuisté svou ústní tradici v neporušené podobě, tzn., že tato tradice je členy hnutí Haré Kršna považována za prostou nedokonalostí a

⁷⁵ Pozn.: Přednáška Prabhupády ze dne 13. listopadu 1972 ve Vrndávaně, cit. in.: The Bhaktivedanta VedaBase (pozn.aut.).

⁷⁶ Pozn.: Konverzace Prabhupády ze dne 11. listopadu 1975 v Bombayi, cit. in.: The Bhaktivedanta VedaBase (pozn.aut.).

⁷⁷ LUDVÍK Tomáš: Guru u hnutí Haré Kršna a hnutí ritvik (bakalářská diplomová práce obhájená na FF MU), Brno: 2007, http://is.muni.cz/th/64890/ff_b/.

interpolací. Védské poznání sdělil Nejvyšší Pán bohu – stvořiteli Brahmovi, jenž ho pak předal Náradovi, jednomu ze svých synů. Nárada toto poznání předal mudrci Vjásovi, který ho přibližně před 5000 lety převedl do písemné podoby ku prospěchu moderního člověka⁷⁸. Ve své originální podobě byly Vědy jedním velmi rozsáhlým dílem. Vjása je rozdělil na čtyři knihy zvané Sanhity, aby toto poznání zpřístupnil – jsou to Rig Věda, Sáma Věda, Jadžur Věda a Atharva Věda. Védská literatura zahrnuje rovněž vysvětlující knihy známé jako Bráhmany a Áranjaky. Součástí je i obrovská pokladnice literatury Upanišad, což jsou filosofické texty určené k objasnění védských pojetí⁷⁹. Navíc jsou zde početné sútry a velmi důležité jsou také védágy. Velký teologický význam mají mnohé Purány (Bhágavata Purána) a také eposy (Mahábhárata, Rámajána). Velké množství spisů, jež napsali áčárjové, by mělo být rovněž zahrnuto do védské literatury, jelikož vysvětluje podstatu ranějších védských děl. Prakticky se tedy rovněž považují za „védské“⁸⁰. Jak tedy vidíme, o božské inspiraci a autoritativnosti tzv. šruti nelze pochybovat, neboť emanují přímo z boha Kršny. U védské literatury druhu smrti pochybovat o božské inspirovanosti a autoritativnosti také nemusíme, neboť, pokud pochází z pravého zdroje, za jaký se hnutí Haré Kršna považuje díky tzv. parampaře, napsaly tyto spisy živé bytosti pod přímým božím vedením. Nyní se však chceme více zaměřit na dvě díla z této obrovské pokladnice védské moudrosti, která byla přeložena samotným Prabhupádou a to sice na *Bhagavad-gítu* (která je součástí eposu Mahábháraty) a také na *Šrímad Bhágavatam*. Bhagavad-gítá taková, jaká je, je sepsána A. Č. Bhaktivédántou Swamim Prabhupádou, zakladatelem hnutí Haré Kršna (ISKCONu) a odtud také pramení její nikoli inspirovanost (ta pramení ze sepsání Prabhupádou pod božským vedením), ale autoritativnost⁸¹. Bhagavad-gítá taková, jaká je, je nikoli Prabhupádovým dílem, ale Prabhupádovým překladem. Jedná se o jeden z mnoha různých překladů (tak např. víme, že jeden z překladů sepsal např. i Gándhí). Pokud se ještě jednou podíváme na název tohoto díla, jistě nás zaujme tato část názvu: „taková, jaká je“. Prabhupáda a po něm i jeho žáci považují tento Prabhupádův překlad za jediný autentický, tj. členové tohoto hnutí, i když třeba znají i jiné překlady, považují pouze Prabhupádův překlad za ten jediný autentický, protože žijí s

⁷⁸ Pozn.: Podle védských textů měl člověk v době předcházející modernímu věku tak vynikající paměť, že nepotřeboval psaný text (pozn.aut.).

⁷⁹ Pozn.: Až dosud jmenovaná díla patří do skupiny tzv. šruti – slyšené učení či původní védská písma. Šruti označuje spisy dané samotným bohem. Dále jmenovaná díla patří do tzv. smrti – zapamatované učení či zjevená písma, dodatky védské literatury. Smrti označuje písma sepsaná živými bytostmi pod božským vedením (pozn.aut.).

⁸⁰ Srov.: ROSEN Steven J.: *Skrytá sláva Indie*, Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 2007, ss. 14-15.

⁸¹ Pozn.: Vyznavači Kršny považují Prabhupádu za většího než je Kristus a v božské hierarchii ho staví nad Bráhma a Šivu. Nad ním je pouze Višnu. J. Isamu Yamamoto: Haré Kršna in.: ENROTH Ronald a další: *Za novými světy. Průvodce sektami a novými náboženstvími*, Praha: Návrat domů, 1994, str. 82.

názorem, že jiné překlady např. příliš potlačují postavu Kršny nebo filosofie některých těchto překladů je impersonalistická (neosobní), atd. Pokud se chceme zabývat inspirovaností Bhagavad-gíty a např. Šrímad Bhágavatamu (což je velmi důležité dílo, podle členů hnutí Haré Kršna je encyklopedií veškerého védského vědění), pak bychom měli vědět, že Mahábháratu (jejíž jedinou kapitolou je i Bhagavad-gítá) sepsal (alespoň jak učí tradice) Vjása. Bhagavad-gítá je důležitá proto, protože obsahuje rozhovor mezi Kršnou a Arjunou, ve kterém Kršna objasňuje védskou filosofii a zároveň se k nám toto dílo dostává učednickou posloupností (paramparou), která počíná Kršnou samotným a končí doposud Prabhupádou. Kršna tu hovoří o sobě, o praktikách jak k němu dospět, přijít, atd. Vyjasňuje se tu mnoho filosofických a náboženských otázek. V tom také tkví autorita této šástry, totiž v dialogu člověka s bohem, v tomto rozhovoru samotném. Jak jsme však již řekli, vedle Bhagavad-gíty máme k dispozici i Šrímad-Bhágavatam (velmi důležitý komentář Védánta-sútry), resp. bhágavatapuránu, která je jakousi encyklopedií védských znalostí a je zcela jistě velmi zásadním dílem, písemným pramenem víry všech višnuistů. „Indická moudrost neomezená časem je obsažena ve Védách, starodávných sanskrtských textech, zasahujících do všech oblastí lidského poznání. Původně se Vědy tradovaly pouze v ústním podání, ale před pěti tisíci lety je poprvé sepsal Šríla Vyásadeva, „inkarnace boha zplnomocněná pro literaturu“. Po jejich sepsání zapsal Vyásadeva podstatu Véd v aforismech, které jsou známé jako Vedánta-sútry. Šrímad-Bhágavatam (Bhágavata Purána) je komentářem Vedánta-súter, který Vyásadeva napsal ve zralosti duchovního života pod vedením svého duchovního mistra Nárady Muniho. Šrímad-Bhágavatam se označuje jako zralý plod stromu védské literatury a je to nejucelenější autoritativní výklad védského poznání⁸²“.

2.3. De Persona Kršna z hlediska fundamentální teologie

Poté, co jsme v předchozí kapitole hovořili o Božím Synu, člověku Ježíši z Nazareta přišel čas, abychom si nyní řekli pár slov o hinduistickém božstvu a především pak o Kršnovi a to fundamentálně-teologickou metodou. Budeme se zde tedy zabývat pojetím boha v tomto námi představeném hnutí.

⁸² PRABHUPÁDA Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivedánta Swami: Šrímad Bhágavatam. Zpěv první-díl první, Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 1992, str. ix.

Dříve, než se budeme zabývat vlastním pojetím boha členů hnutí Haré Kršna, chceme se zaměřit na širší rámec, který pro nás představují hinduistické⁸³ dějiny. „Ve všech dobách měly abstraktní filozofické spekulace pro velkou část Indů pramalou cenu. Podstatnější bylo uctívání bohů, či spíše jednoho určitého božstva, od něhož věřící očekávali útěchu a požehnání a který jim reprezentoval jeden aspekt či jednu inkarnaci božství. V nám již známých eposech Mahábhárata a Rámajána vystupují do popředí noví bohové, kteří do té doby ve védách hrají zcela zanedbatelnou či dokonce vůbec žádnou roli. Noví bohové Šiva a Višnu se v povědkém období mohli prosadit spíše než tantrický šaktismus. Jak Višnu, který ve védách hraje jen podřadnou úlohu coby druh Indry, tak Šiva, jehož jméno se ve védách vyskytuje jen jako přívlástek ambivalentního boha Rudry, jsou postavy velmi komplikované a jejich původ zůstává historickému bádání nejasný. Během času s nimi jistě byli ztotožňováni různí lokální bohové a hrdinové, takže se nám dnes zdá, že mnoho jejich rysů si protřeččí. Višnu (Hari), který, pokud se vydáme po jeho stopách nás dovede až ke Kršnovi, bývá znázorňován se čtyřma rukama, což je znamení božské moci a se čtyřmi atributy: lasturou, diskem, palicí a lotosem. Mezi stvořeními světa odpočívá na tisícíhlavém hadu Šéšovi, plujícím v nekonečném bílém oceánu mléka. Jeho družkou je Lakšmí, bohyně bohatství a štěstí. Višnuův kult se pro mnoho uctíváčů (višnuistů) pojí s veselostí a bezstarostností. Vědí, že kdykoli bude řád tohoto světa ohrožen, Višnu zasáhne, aby svět zachránil a ubránil proti démonům. To on (a jedině on) pak na sebe vezme pozemskou podobu a vtělí se do člověka či zvířete. Z deseti takových vtělení (inkarnací-avatárů) jsou nejvýznamnější Ráma a Kršna. Desáté vtělení ještě schází, k němu dojde na konci věků. Jak již tedy víme, v povědkém období Višnu i Šiva začínají výrazně převyšovat ostatní nebeské bohy (dévy) véd. Jsou všemohoucí a vševědoucí. Tvoří svět, udržují jej i jej ničí. Jejich funkce se v mnoha ohledech překrývají. Klasický hinduismus se svým chápáním božského světa se plně rozvinul až ve veršovaných puránách (od 6. století po Kristu), věnovaných třem bohům: Brahmovi, Višnuovi a Šivovi. Teprve zde najdeme učení o hinduistické trojici (trimúrti), jež bývá často srovnávána

⁸³ Pozn.: Anglický výraz „*Hindu(s)*“ pochází z perského slova *hindu*, v sanskrtu *sindhu*, což je název řeky Indus tvořící zhruba hranici dnešního Pákistánu a Indie. Peršané tímto výrazem označovali nemuslimské obyvatele žijící za řekou Indus. Později, za doby britské nadvlády nad Indií, si Britové tento výraz osvojili. Zvláště sloužil k rozlišení mezi muslimy a těmi ostatními, což bylo však velmi zjednodušující a zavádějící. Dodnes se výraz hinduismus zejména na Západě všeobecně a nesprávně používá pro označení všech tradičních náboženských a filozofických směrů, které po tisíciletí existují na území Indie. V samotné Indií má termín *hindu(s)* spíše politický kontext a je spojován s některými, často velmi vyhraněnými politickými stranami in.: TRILOKÁTMA DÁS: Dospívání Kršnových oddaných, in: DINGIR 2 (2010), str. 48. Jen ještě doplňme, že hnutí Haré Kršna je jedním z představitelů tzv. vaišnavismu (čeští indologové spíše používají termín višnuismus), který je jedním z tradičních filozofických směrů praktikovaných převážně na území Indie, který se vyznačuje uctíváním Višnu a jeho hlavních avatárů, především Rámy a Kršny, jako Nejvyšší Osobnosti božství in.: Srov.: TRILOKÁTMA DÁS: Dospívání Kršnových oddaných, in: DINGIR 2 (2010), str. 48.

s křesťanskou Trojicí. Co dalo podnět této diskusi v křesťanství, o tom jsme již hovořili v předešlé kapitole. Připomeňme si však, že tuto trojiční spekulaci v křesťanství podnítila otázka vztahu mezi člověkem Ježíše z Nazareta k Bohu Otci. Co však dalo podnět hinduistické trojiční spekulaci? Bylo tu sotva přehlédnutelné a velice matoucí množství bohů, o jejichž klasifikaci usilovali bráhmani. Ve středověkém hinduismu tedy šlo o proces spekulativního sjednocení a zároveň o diferenciaci různých funkcí nejvyššího božstva, jež je současně stvořitelem světa (Brahma), jeho udržovatelem (Višnu) a ničitelem (Šiva). V tomto smyslu zde jde pouze o tři aspekty (*modi*) jedné a téže božské bytosti, jež se svého nejvýznamnějšího uměleckého ztvárnění dočkala v monolitické skulptuře na ostrově Elephanta u Bombaje a jejíž používání pro znázornění křesťanské Trojice papežové zakázali (s tím, že jde o heretický „modalismus“). Jak jsme si již rovněž řekli, hinduismus zná celé množství různých bohů, polobohů, atd. a proto je hinduistům mnohdy vytýkán polyteismus⁸⁴. Vraťme se však k námi probíranému hnutí a řekněme si, jak členové hnutí Haré Kršna pojímají „svého“ boha či božství. „Členové hnutí Haré Kršna nevyznávají pouze boha jediného, ale také boha „vícejediného“⁸⁵. Za nejvyššího boha v hnutí Haré Kršna je považován samozřejmě Kršna. Podle členů tohoto hnutí je Kršna Nejvyšší Osobností božství a původní příčinou všech příčin. Celé jeho pozemské působení je projevem jeho božské hry (lílá), jejímž účelem je obnovení náboženských zásad a potěšení jeho oddaných. Podle tradice Kršna sestoupil na Zemi, když jí hrozilo velké nebezpečí. Nauka hnutí Haré Kršna je přísně monoteistická, tj. členové tohoto hnutí věří jen v jednoho boha a tím je sám Kršna. Kršna je nahlížen jako jediný bůh (Bhagaván), jako božská osobnost, slovy oddaných jako „Nejvyšší Osobnost božství“. Tomu také odpovídají jeho přívlastky a označení: příčina všech příčin, nejmocnější, Nejvyšší Absolutní Pravda, Nejvyšší Pán, nezrozený, atd. Kršna je také příčinou tří kvalit hmotné přírody (viz. výše), které tvoří základní kvalitativní složky veškerého hmotného stvoření. Jako jejich příčina a jako všepřesahující bytost však Kršna samotný není těmto kvalitám podřízen. Kršna má řadu podob, tzv. expanzí. Nejzákladnější expanzí jsou vědy, které jsou oddanými v duchu indické tradice uznávány za posvátné. Obecně se rozdělují Kršnovy expanze na *višnutattva* (osobní) a *dživatattva* (zahrnuje prakticky všechny živé bytosti, protože tyto jsou svojí podstatou částicemi boha). Navzdory mnoha božským projevením písma uvádějí, že „bůh je jediný“ (*éka brahma dvitija násti*), což je v protikladu s běžně zastávaným názorem, že indické náboženství hlásá uctívání mnoha bohů. Pokud se

⁸⁴ KÜNG Hans: Po stopách světových náboženství, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, ss. 67-70.

⁸⁵ MRÁZEK Miloš: Děti modrého boha. Tradice a současnost hnutí Haré Kršna, 1. vyd., Praha: DINGIR, 2000, ss. 58-59.

chceme zabývat otázkou transcence a imanence měli bychom vědět, že Nejvyšší Osobnost božství, bůh, resp. jeho plný aspekt *paramátman*, vstupuje do každé částičky ve vesmíru, do každé planety a do každé živé bytosti⁸⁶. Takové je tedy vysvětlení boží transcence i imanence. Oddanou službou mohou živé bytosti svůj vztah k Nejvyšší Osobnosti božství znovu obnovit a na konci života v tomto hmotném světě se k němu vrátit.

2.4. Prabhupáda a ISKCON z hlediska fundamentální teologie

Dle námi zvolené struktury chceme v poslední části této v pořadí druhé kapitoly hovořit o Prabhupádovi a ISKCONu, potažmo o pre-historii a historii hnutí Haré Kršna, přičemž z důvodu našeho největšího zájmu o Prabhupádu a ISKCON v mnohém zkrátíme, ale nezjednodušíme historii tohoto hnutí, která předcházela Prabhupádově narození a posléze i činnosti tohoto svým významem velkého člověka. Protože se tu budeme poměrně obsírně zabývat historií tohoto hnutí, zcela jistě se nevyhneme ani jistým opakováním témat, o kterých jsme hovořili již v jiných podkapitolách výše. Stane se tak především proto, abychom si poukázali a abychom sledovali, jak se vyvíjela nauka tohoto hnutí a tohoto náboženství od pradávných časů až do současnosti.

Hnutí Haré Kršna je výsledkem velmi dlouhého historického vývoje, který započal vznikem tzv. bhágavatského kultu⁸⁷, o kterém nám svědčí zprávy od Řeků⁸⁸. Díky těmto řeckým zprávám víme, že toto hnutí bylo monoteistické a bylo charakteristické zdůrazňováním bhakti⁸⁹. Bhágavatské náboženství vidělo cestu ke spáse jako cestu oddanosti (bhaktimárğa), čímž se odlišilo od jiných hinduistických směrů, které šly cestou obětí a rituálních skutků (karmamárğa) nebo cestou poznání (džňanamárğa). Přejedem bhágavatského náboženství k višnuismu⁹⁰ se uctívání boha Višnua jakožto jediného boha

⁸⁶ Srov.: FUJDA Milan, LUŽNÝ Dušan: Oddaní Kršny. Hnutí Haré Kršna v pohledu sociálních věd, Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2010, ss. 88-92.

⁸⁷ Pozn.: Bhágavatský kult byl kultem, jehož stoupenci uctívali Bhagavána (Bhagaváta) – Nejvyššího Pána (pozn. aut.).

⁸⁸ Srov.: LESNÝ Vincenc: Pověst o Kršnovi v Puránech, Praha: Věstník České Akademie císaře Fr. Josefa pro vědy, slovesnost a umění, roč. XXII., rok neuveden, ss. 36-37.

⁸⁹ Pozn.: Slovo bhakti označuje úzký, důvěrný vztah a to vztah oboustranný (vztah boha a člověka) (pozn. aut.).

⁹⁰ Pozn.: Tento přechod spočíval v tom, že do sebe tato tradice na počátku křesťanského letopočtu začlenila prvky nejvýznamnějších indických filosofických škol (védanta, sámkhája a jóga) a více se tak přiblížila oficiálnímu proudu hinduistického náboženství (pozn. aut.).

rozšířilo z oblasti kolem Mathury na mnohá místa Indie⁹¹. Višnuisté velmi rádi opěvovali hravý milostný vztah Kršny s pastýřkou Rádhou, opěvování Višnuia považovali za nejúčinnější metodu duchovní praxe a velký důraz kladli zejména na recitaci a zpěv Kršnových jmen⁹². Podle pravověrných višnuistů je možné správně vykonávat oddanou službu jen v rámci určité legitimní tradice, přičemž vedle sebe existují tyto čtyři tradice neboli *sampradáji*: *sampradája Lakšmí* neboli *Šrí, Brahmova* (tuto *sampradáji* založil Madhva⁹³), *Danajova* a *Rudrova*. Stoupenci prvních dvou *sampradáji* uctívají boha v podobě Višnuia, přičemž Kršnu chápou jako jeho nejvýznamnější pozemskou manifestaci, kterou z lásky k lidem přijímal, aby je přiváděl k sobě. Vyznavači dalších dvou *sampradáji* oslovují boha jménem „Kršna“. Tyto čtyři *sampradáji* neboli tradice tvoří jakési hlavní proudy višnuistické tradice, které se ovšem dále dělí na další a další menší proudy. Prabhupádou založené hnutí Haré Kršna (ISKCON) má své kořeny v Brahmově-Madhvově *sampradáji* a reprezentuje bengálský višnuismus, zvaný též podle západobengálského území Gauda gaudíjský⁹⁴. Zabýváme-li se gaudíjským višnuismem, povšimněme si, že s tímto višnuistickým proudem je úzce spjata osoba Šrí Kršny Čaitanji Maháprabhua, který se narodil roku 1486 po Kr. v Navadvípu a zemřel⁹⁵ roku 1534 po Kr.⁹⁶ Šrí Čaitanja je svými stoupenci považován za jednu z různých podob (emanací) nejvyššího Pána, v nichž se zjevuje v různých dobách na tomto světě (jugavatára). V tomto avatárovi, v podobě Šrí Čaitanji Maháprabhua se zjevil bůh skrytým způsobem⁹⁷. Šrí Čaitanja se stal vůdčí osobou višnuistů v Navadvípu a učil, že k bohu je možné přijít jen cestou bhakti, což se v kalijuze nejlépe realizuje zpíváním svatých božích jmen. Svoji kazatelskou činnost tak spojil s veřejným skupinovým zpíváním a tancováním, tzv. sankírtanem. Dle vyznavačů hnutí Haré Kršna je boží jméno s bohem zcela totožné, a proto jej sankírtan ve své podstatě zpřítomňuje na zemi. Nejčastěji bylo slyšet *mantru* „Haré Kršna“⁹⁸, neboli *Mahámantru* (velká mantra): „Haré Kršna, Haré Kršna, Kršna Kršna, Haré Haré, Haré Ráma, Haré Ráma, Ráma Ráma, Haré Haré.“ Oddaný v ní oslovuje

⁹¹ Srov.: MRÁZEK Miloš: Děti modrého boha. Tradice a současnost hnutí Haré Kršna, 1. vyd., Praha: DINGIR, 2000, ss. 17-18.

⁹² Srov.: FÁREK Martin: Hnutí Haré Kršna. Institucionalizace alternativního náboženství, 1. vyd., Praha: Karolinum, 2008, str. 10.

⁹³ Pozn.: Námi probírané hnutí má své kořeny právě v této *sampradáji*. (pozn. aut.).

⁹⁴ Srov.: MRÁZEK Miloš: Děti modrého boha. Tradice a současnost hnutí Haré Kršna, 1. vyd., Praha: DINGIR, 2000, ss. 18-19.

⁹⁵ Pozn.: Odchod Šrí Čaitanji z tohoto světa je předmětem různých výkladů i v tradici samotné. Jako bůh (avatár) Čaitanja dle svých oddaných neumírá, nýbrž odchází, vrací se do svého věčného světa, ze kterého na čas působil viditelně i v tomto světě (pozn. aut.).

⁹⁶ Srov.: „*caudda-sata sata sake janmera pramána, caudda-sata pañcánne ha-ila antardhána*“. PRABHUPÁDA Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédanta Swami: Sri Caitanya-caritamra of Krsnadása Kavirája Gosvámí. „The Advent of Lord Sri Caitanya Maháprabhu“, <http://vedabase.net/cc/adi/13/9/en> (25.2.2011).

⁹⁷ Srov.: MAHÁRÁJA Šrí Šrímad Bhakti Rakšaka Šrídhara: Zlatý avatár, in.: Čintámani 4 (2002) 48-54.

⁹⁸ Pozn.: Tato mantra má svůj původ v Kalisantaraupanišadě (pozn. aut.).

boha jeho jmény a jeho energií Hára, která je s ním totožná, aby mohl být zaměstnán v jeho službě. Jménem Ráma je osloven Kršnúv věčný společník, který se zjevil na konci dváparajugy jako jeho bratr *Balaráma* (nazývaný též *Ráma* nebo *Baladéva*). Jméno však také odkazuje na druhou nejvýznamnější Višnuovu (Kršnovu) inkarnaci – prince *Rámu*. Významným Čaitanjovým rysem bylo, že přijímal za své žáky i ne-Indy a kastovních rozdílů nedbal tak, jak to bylo vžitě indické náboženské tradici. Rozdělení lidí na čtyři hlavní kasty (*varny*), o kterých jsme již hovořili totiž nechápal ve smyslu dědičného určení, ale z hlediska klasifikace vlastností a schopností individua. Společenský stav tedy nemá určovat narození, ale skutečné kvality člověka, přičemž všechny třídy si jsou rovny. Toto byla vskutku revoluční myšlenka, přestože ke zpochybňování této tradice docházelo již dříve. Čaitanjovi žáci zvali ke své nenáročné bohoslužbě všechny bez rozdílu a zdůrazňovali sílu bhakti nad rituály a předpisy. Mezi jeho nejvýznamnější žáky patřil Nitjánanda a šest žáků (Rúpa, Sanátana, Džíva, Gópala Bhatta, Ragúnata Dása a Ragúnata Bhatta), známých jako „šest gósvámíů“⁹⁹. Čaitanjova škola se liší od Madhvovy sampradáji tím, že klade důraz na Kršnu jakožto nejvyššího Pána a prvotní příčinu všeho. Není tedy jedním z *avatárů*, ale je prvotním zdrojem všech božích manifestací, přičemž jednou z těchto manifestací je i Šrí Čaitanja¹⁰⁰. Po Čaitanjově smrti doznala gaudíja-višnuistická tradice postupného úpadku, který byl zapříčiněn mnoha vlivy. O obnovu a začátek vzestupu této tradice se zasloužil Kedarnáth Datta, neboli Bhaktivinód Thákur (1838-1914), který se pustil do hlásání višnuismu v bengálštině i v angličtině, začal vydávat časopisy, psát a překládat knihy, které posílal na Západ (např. Emersonovi a Rostovi)¹⁰¹. Na Bhaktivinódovo dílo později navázal jeden z jeho synů, Bimal Prasád Datta (1874-1937) neboli *Bhaktisiddhánta Sarasvatí*. Ten pokračoval v tištění časopisů a knih višnuistické provenience a navíc založil v roce 1920 organizaci *Gaudíja Math*, jejíž členové se zaměřili na misijní činnost, budovali nová centra a chrámy po celé Indii a ve třicátých letech několik asketů vyrazilo i do Evropy a získalo tam několik příznivců pro svou cestu¹⁰². Působení gaudíjské misie mezi všemi ostatními hnutími je určitou monoteistickou alternativou v šíření indických duchovních hodnot. Mezi žáky *Bhaktisiddhánty Sarasvatího*, kteří začali získávat pro Čaitanjovo učení první neindické oddané, patřili např. *Bon Maháradža* nebo *Bhakti Rakšak Šrídhara*. Avšak nejznámějším gaudíja-višnuistickým misionářem a Bhaktisiddhántovým žákem, který víceméně naplnil

⁹⁹ Srov.: MRÁZEK Miloš: Děti modrého boha. Tradice a současnost hnutí Haré Kršna, 1. vyd., Praha: DINGIR, 2000, ss. 22-23.

¹⁰⁰ Tamtéž, ss. 24-25.

¹⁰¹ Srov.: FÁREK Martin: Hnutí Haré Kršna. Institucionalizace alternativního náboženství, 1. vyd., Praha: Karolinum, 2008, str. 12.

¹⁰² Srov.: Tamtéž, str. 13.

předpověď Šrí Čaitanji o zpívání Kršnových jmen po celém světě, je Bhaktivédanta Svámí Prabhupáda¹⁰³.

Bhaktivédanta Svámí Prabhupáda se narodil zbožným gaudíja-višnuistickým rodičům v Kalkatě v Indii roku 1896. Jeho rodiče mu dali jméno *Abhaj Čaran*, ale někdy mu také říkali *Nandu*, protože se narodil o *Nandótsavě* – v den následující po oslavě Kršnových narozenin¹⁰⁴. Jako univerzitní student (studoval filosofii, ekonomiku a angličtinu) se oddal věci Mahátmy Gándhího, díky čemuž odmítl v roce 1921 vysokoškolský diplom a tak se vzdal plodu několikaletého studia a předpokladu dobré kariéry¹⁰⁵. Stal se mladým nacionalistou, založil rodinu a rozvinul úspěšný podnik. V roce 1922 se setkal s Bhaktisiddhántou Sarasvatím Thákurem, svým budoucím guruem, který na něj hluboce zapůsobil svou čistotou a učeností. Ten ho během následujících deseti let nejen zasvětil jako svého žáka, ale dal mu i celoživotní misi: vysvětlit univerzální poselství Šrí Čaitanji Maháprabhua v anglickém jazyce a pomoci tímto poznáním světu. Prabhupáda tak začal vydávat články a v roce 1944 založil časopis *Back to Godhead* (Zpátky k Bohu). V roce 1959 přijal *sannjás* a poté věnoval svůj život splnění pokynu svého duchovního učitele. V roce 1965, ve věku šedesáti devíti let se vydal na svou misi do Ameriky, aby zde vysvětlil ono univerzální poselství Šrí Čaitanji Maháprabhua. S tímto záměrem založil *ISKCON*, *Mezinárodní společnost pro vědomí Kršny*. V následujících deseti letech Prabhupáda založil 108 chrámů ve velkoměstech po celém světě a zasvětil tisíce žáků. K tomu ještě zakládal zemědělské komunity, základní školy s náboženskou výukou a vegetariánské restaurace. Mnoho lidí si Šríly Prabhupády váží jako nejvýznamnějšího učence, filosofa, proroka a kulturního vyslance Indie. Prabhupádovy knihy jsou nyní přeloženy do více než osmdesáti jazyků, používají se na mnoha severoamerických univerzitách a v tisících knihovnách celého světa, přičemž jeho časopis *Back to Godhead* stále vychází, a to každé dva měsíce, již šedesát let. Prabhupáda opustil tento svět v roce 1977 ve Vrndávanu a do posledních chvil svého života psal knihy, překládal písmena, přednášel a osobně vedl své žáky¹⁰⁶. Bhaktivédanta Svámí Prabhupáda neznal dobře západní kulturu, ale to mu nebránilo v tom, aby do ní přišel hlásat své náboženství. Podstatou jeho misijního díla totiž nebyla inkulturace, tedy začlenění do tradiční kultury, nýbrž „kulturní transplantace“ – přenesení náboženství se všemi jeho

¹⁰³ Srov.: MRÁZEK Miloš: Děti modrého boha. Tradice a současnost hnutí Haré Kršna, 1. vyd., Praha: DINGIR, 2000, ss. 31-32.

¹⁰⁴ Srov.: ROSEN Steven J.: Skrytá sláva Indie, Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 2007, ss. 142-143.

¹⁰⁵ Srov.: FÁREK Martin: A. Č. Bhaktivédanta Svámí Prabhupáda. Misionář a teolog oddanosti ke Kršnovi, in: DINGIR 1 (2007), str. 8.

¹⁰⁶ Srov.: ROSEN Steven J.: Skrytá sláva Indie, Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 2007, ss. 142-143.

národními zvláštnostmi a zvyky. Prabhupáda tak začal na Západě učit nejen Čaitanjoovo náboženství, ale také indické zvyklosti a sanskrty. Své žáky oblékal do indických oděvů, dal jim sanskrtská jména, naučil je vařit indická jídla, atd. Pochopil, že pokud má být višnuistický životní styl na Západě přijatelný a pochopitelný, musí být přehlednější a v mnohém i jednodušší, než jak tomu bývá v Indii. Tak například musel višnuistickou etiku shrnout do čtyř bodů v podobě příkázání, zkrátil délku povinné modlitby (*džapy*), ženám dal mnohem více privilegií, než je v jeho zemi zvykem apod. Je zajímavé, že svá kázání nenamířil proti křesťanství či jinému náboženství. Prabhupáda říkal, že jeho snahou není obracet vyznavače křesťanského náboženství na hinduismus. Tvrdil, že chce nabídnout moderním západním materialistům alternativu a křesťanům pak pouze poskytnout inspiraci k hlubší zbožnosti. Hnutí Haré Kršna dokonce ani nepovažoval za jedno z náboženství, ale za praktikování univerzálního učení stojícího nade všemi náboženstvími, včetně hinduismu. Hlavní myšlenkou jeho kázání bylo vést lidi k uvědomění, že člověk není tělo. Podstatu tvoří duše; duše, jež má podle něho svůj původní domov u Kršny a přirozeně po něm touží¹⁰⁷.

Mezinárodní společnost pro vědomí Kršny (ISKCON – International Society for Krishna Consciousness) byla založena 11. července 1966 v New Yorku. Stanovy pro tuto novou organizaci zformuloval Prabhupáda do těchto sedmi bodů:

1. „Systematicky šířit duchovní poznání v celé společnosti a učit všechny národy technikám duchovního života, aby došlo k obnově rovnováhy životních hodnot a dosažení skutečné jednoty a míru ve světě;
2. šířit vědomí Kršny tak, jak je popsáno v Bhagavad-gítě a Šrímad-Bhágavatamu;
3. sbližovat členy Společnosti a vést je ke Kršnovi, původní a hlavní bytosti, a tím způsobem v nich, stejně jako v celém lidstvu, rozvíjet pochopení, že každá duše je nedílnou součástí boha (Kršny), s nímž je kvalitativně totožná;
4. šířit a podporovat sankírťanové hnutí, společné zpívání svatých jmen boha, tak, jak je ukazuje učení Šrí Čaitanji Maháprabhua;
5. pro členy a celou společnost zbudovat posvátné místo transcendentálních zábav zasvěcené Nejvyšší Osobnosti božství;
6. sdružovat členy za účelem vyučování jednoduššího a přirozenějšího způsobu života;

¹⁰⁷ Srov.: MRÁZEK Miloš: Děti modrého boha. Tradice a současnost hnutí Haré Kršna, 1. vyd., Praha: DINGIR, 2000, ss. 34-35.

7. pro dosažení výše uvedených cílů vydávat a šířit periodika, časopisy, knihy a další literaturu^{108c}.

Dokud Prabhupáda žil, byl jako jediný guru¹⁰⁹ jejím jediným vedoucím. Jak se však hnutí rozšiřovalo, bylo potřeba vybudovat složitější organizaci. V roce 1970 vznikla *Správní komise* (*Governing Body Commission*, zkr. *GBC*) jako vedoucí orgán *ISKCONu*. Jejími členy byli oddaní, kteří byli *Prabhupádou* pověřeni dohledem nad činností hnutí. Krátce před svou smrtí roku 1977 ustanovil Prabhupáda *jedenáct guruů*, kteří převzali učitelskou pravomoc svého učitele, přičemž každý dostal na starosti konkrétní územní oblast. Po Prabhupádově smrti ovšem došlo v tomto hnutí k mnoha problémům a rozkolům, které pramenily ze sporů, kdo vlastně má po Prabhupádově smrti *ISKCON* vést, kdo je ve skutečnosti praktickou autoritou hnutí. Tak mezi *guruy* a *Správní komisí* stejně jako mezi ostatními oddanými vzniklo veliké napětí. Problém byl především v tom, zda je vrchní autoritou ve vztahu ke svým žákům každý jednotlivý guru, anebo zda je to *GBC* jakožto vrchní orgán, který má mít poslední slovo. Bohužel, kvůli těmto i jiným problémům došlo k poměrně velikému úpadku členů tohoto hnutí, kteří se dostali do konfliktu s vedením hnutí (např. *Džajatírtha*) a mnozí museli z tohoto hnutí odejít. Významným momentem pro vyjasnění otázek autority v hnutí bylo setkání vedoucích *ISKCONu* v Novém Vrndávanu v západní Virginii, v centru, které založil Prabhupáda v roce 1968. Tehdy byla omezena moc a postavení guruů, kteří se nyní začali chápat více jako žáci Prabhupády – než jako jemu rovní. Tím se zvýšila míra spolurozhodování řádových oddaných. K uvolnění mocenského napětí přispělo i rozhodnutí ustanovit větší počet duchovních učitelů. Od roku 1987 pak mají oddaní možnost vybírat si vlastního guru. Do té doby přijímali adepti na zasvěcení duchovní vedení pouze od regionálního duchovního učitele¹¹⁰.

Nyní, poté co jsme v této kapitole hovořili o charakteristice historie, antropologie a teologie hnutí Haré Kršna budeme v příští kapitole, v kapitole s názvem „Fundamentálně-teologické zhodnocení hnutí Haré Kršna“ fundamentálně-teologicky hodnotit všechny tyto charakteristiky námi vybraného hnutí.

¹⁰⁸ GÓSVÁMÍ Satsvarúpa Dása: Prabhupáda, Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 2001, str. 79.

¹⁰⁹ Pozn.: Guru je ve višnuistické tradici charismatická osoba, které je nabízena mimořádná úcta jedné nebo několika osob za účelem udělení zvláště důležitých duchovních rad (pozn. aut.).

¹¹⁰ Srov.: MRÁZEK Miloš: Děti modrého boha. Tradice a současnost hnutí Haré Kršna, 1. vyd., Praha: DINGIR, 2000, str. 36.

3. Fundamentálně-teologické zhodnocení hnutí Haré Kršna

V návaznosti na předešlé kapitoly této práce, tj. v návaznosti na kapitoly, ve kterých jsme hovořili o fundamentální teologii jako přístupové cestě k hnutí Haré Kršna (v této kapitole jsme si představili fundamentální teologii, její historii, stav a nejdůležitější otázky, jakými se tato vědecká, teologická disciplína zabývá) a o hnutí Haré Kršna (v této kapitole jsme si představili charakteristiku historie, antropologie a teologie tohoto hnutí), chceme nyní fundamentálně-teologickou metodou zhodnotit toto námi vybrané hnutí. V této kapitole necháme „reagovat“ ty nejdůležitější otázky fundamentálně-teologické disciplíny s námi vybranými tématy nauky členů hnutí Haré Kršna. Pokusíme se tedy zhodnotit námi vybrané naukové myšlenky hnutí Haré Kršna z hlediska fundamentální teologie: poukážeme si jak na přínosné naukové myšlenky tohoto hnutí, tak i na jeho slabiny a nedostatky. Při tomto hodnocení se vynasnažíme přidršet se struktury prvních dvou kapitol této práce, tzn., že v této kapitole budeme postupně hodnotit antropologické myšlenky členů tohoto hnutí, dále postoupíme k chápání božího zjevení v tomto hnutí, následně pokročíme ke zhodnocení Kršny a Prabhupády a potažmo i ISKCONu jakožto Prabhupádou založené instituci. Společným jmenovatelem všech čtyř námi probíraných podkapitol bude hledisko historické, antropologické a teologické kredibility hnutí Haré Kršna z pohledu fundamentálně-teologické disciplíny, tj. z pohledu římskokatolické ortodoxie i ortopraxe. V této kapitole použijeme několik knih, např. dílo Davida Boumy „Provokatér Klaus Berger“, „Kontextovou fundamentální teologii“ Hanse Waldenfelse nebo např. „Po stopách světových náboženství“ či „Křesťanství a hinduismus“ Hanse Künga. Nyní však již chceme začít s fundamentálně-teologickým hodnocením antropologie tohoto námi vybraného hnutí.

3.1. Fundamentálně-teologické zhodnocení vybraných antropologických myšlenek v hnutí Haré Kršna

Nyní se již tedy začneme zamýšlet nad námi zvolenými antropologickými tématy, které můžeme v hnutí Haré Kršna objevit a o kterých jsme již hovořili v předešlé kapitole a z našeho hodnocení se pokusíme výtěžit maximální přínos pro tuto naši práci.

Pokud se nyní chceme zabývat antropologickými tématy, které smíme nalézt a o kterých smíme hovořit v rámci hnutí Haré Kršna tak, jak jsme o nich hovořili již v předešlé kapitole, měli bychom si hned z kraje říci, že celá nauka členů hnutí Haré Kršna vychází a tedy se i opírá o indickou mytologii, z čehož plyne i samotná kredibilita názorů členů tohoto hnutí. Jak čteme v koncilní deklaraci *Nostra astate*, čl. 2, který hovoří o hinduismu, jehož je hnutí Haré Kršna součástí: „Ta náboženství, která jsou spjata s pokročilou kulturou, snaží se odpovědět na tyto otázky propracovanějšími pojmy a kultivovanějším jazykem. Tak v hinduismu zkoumají lidé božské tajemství a vyjadřují je nevyčerpatelným bohatstvím mýtů a pronikavými filosofickými pokusy. Hledají osvobození od úzkostí naší existence buď v různých formách asketického života nebo v hluboké meditaci nebo v tom, že se uchylují k Bohu s láskou a důvěrou“. Tento text připomíná zvláštním způsobem počátky řecké „teologie“, která rovněž znala propojenost mýtů a filosofické reflexe, kde mýtus také předcházela filosofii a vpsledku se rozplynul v prehistorických počátcích. Hnutí Haré Kršna stejně jako celý hinduismus (klasické náboženství indického subkontinentu) nezná ani postavu zakladatele. O vzniku tohoto hnutí víme jen to, co jsme si řekli již v předchozí kapitole, tj., že hnutí Haré Kršna vzniklo z původního bhágavatského kultu o kterém existují první zmínky od Řeků. „Mythos“ znamená doslova „vyprávění“ a mýty jsou přísně vzato „svaté příběhy“, „příběhy o bozích“. Mytologické uvažování, které počítá s neustálým zasahováním nadpřirozených mocností, bohů a polobohů, heroů a démonů do přírodního i historického dění, se už fundamentálně odlišuje od vědeckého myšlení (jež má své základy již v klasickém Řecku), které s takovým zasahováním nepočítá a namísto toho vnímá přírodní i historické dění jako souvislý celek, fungující podle vlastních zákonů. Mýty v žádném případě nelze brát doslova, nelze je pojímat jako historickou skutečnost ani je nemůžeme oktrojovat jako závaznou pravdu víry. Kdybychom to udělali, znamenalo by to, že jsme indické mýty nepochopili¹¹¹. Pokud tedy naukový systém hnutí Haré Kršna stojí na mýtech, které jsou samy o sobě historicky, antropologicky i teologicky zpochybnitelné, pak je samozřejmě zpochybnitelná i celá nauka námi vybraného hnutí, hnutí Haré Kršna, což nás v posledku přivádí k porozumění, že pochybná je kredibilita celé nauky a tedy i antropologie tohoto hnutí. Nyní se již však pusťme do jednotlivých témat této první části třetí kapitoly naší práce a poukažme si zde na zajímavosti, silné a slabé stránky tohoto naukového systému. Zabýváme-li se člověkem v tomto hnutí, víme, že cesta člověka k pochopení sebe sama v tomto hnutí nevede přes dějiny, nýbrž přes jeho nitro. Jedinečnost lidské existence, výjimečnost jednotlivé

¹¹¹ Srov.: KÜNG Hans, STIETENCRON Heinrich von: *Křesťanství a hinduismus*, ed. Světová náboženství, Praha: Vyšehrad, 1997, ss. 193-197.

lidské osoby ustupuje do pozadí za nevázanost do přirozeného koloběhu vznikání a pomíjení. Víra v reinkarnaci se dá jen velice obtížně smířovat s vírou ve zmrtnýchvstání¹¹². Na rozdíl od západního světa ve kterém se nacházíme a ve kterém pojmáme čas lineárně, na Indickém subkontinentě je čas pojmán cyklicky. S tímto cyklickým pojetím času a událostí velmi těsně souvisí i nauka o reinkarnaci, o opakovaném zrození a umírání. I v tomto bodě se křesťanství a hnutí Haré Kršna liší. Jak jsme si již řekli, křesťané pojmají člověka jako jednotu duše i těla a jako takového ho pojmají ve své konkrétní situaci coby neopakovatelnou bytost. Neopakovatelný je i jeho život, který se počíná na tomto světě. Tímto přístupem k životu, k tělu i k duši je dán základní, odmítavý postoj křesťanství k nauce členů hnutí Haré Kršna, kteří věří v tzv. reinkarnaci (převtělování) a tím samozřejmě dualisticky vyznávají tělo a duši jako dvě naprosto od sebe oddělené složky (substance) jednoho člověka¹¹³. Tak takový je tedy základní rozdíl mezi hnutím Haré Kršna a římskokatolickou církví v těchto otázkách. Z nauky o reinkarnaci vyplývá také odlišný pohled na tělo člověka, které je členy hnutí Haré Kršna chápáno negativně (jako vězení duše), zatímco křesťané přijímají tělo jako „něco“ velmi dobrého, neboť tělo člověka se podílí na důstojnosti „Božího obrazu“. Pro křesťany je to právě lidské tělo jenž je ožívováno duchovou duší, díky kterému je celá lidská osoba určena stát se v Kristově těle chrámem Ducha svatého. Oproti nauce o reinkarnaci ve kterou věří stoupenci hnutí Haré Kršna stojí nauka o vzkříšení těla a o životě věčném, kterou můžeme jak jsme si již řekli nalézt v křesťanském Vyznání víry. Tato nauka hlásá, že „při smrti, odloučení duše a těla, propadá tělo rozkladu, kdežto duše jde vstříc Bohu, i když zůstává v očekávání, až bude znovu spojena se svým oslaveným tělem. Bůh ve své všemohoucnosti definitivně vrátí neporušitelný život našim tělům tím, že je spojí s našimi dušemi mocí Ježíšova zmrtnýchvstání. Z mrtvých pak vstanou všichni lidé, kteří zemřeli: „ti, kdo konali dobro, budou vzkříšeni k životu, kdo páchali zlo, budou vzkříšeni k odsouzení“. Jak a kdy dojde k tomuto našemu vzkříšení? Na otázku jak se to stane musíme konstatovat, že ono „jak“ přesahuje možnosti naší představivosti a našeho rozumu; je přístupné jen ve víře. Avšak naše účast na eucharistii nám dává již předem okoušet proměnění našeho těla Kristovým působením. Na otázku kdy se tak stane musíme následně konstatovat, že se tak stane s konečnou platností „v poslední den“, na konci světa. Vzkříšení mrtvých je totiž úzce spojeno s Kristovým druhým příchodem¹¹⁴. Pokud bychom pak hledali jasnou odpověď na

¹¹² WALDENFELS Hans: Kontextová fundamentální teologie, sv. 4, ed. Theologica, Praha: Vyšehrad, 2000, str. 54.

¹¹³ Srov.: MRÁZEK Miloš: Děti modrého Boha. Tradice a současnost hnutí Haré Kršna. 1. vyd., Praha: DINGIR, 2000, ss. 59-60.

¹¹⁴ KKC, čl. 997-1001.

otázku reinkarnace, můžeme opět, jako již několikrát, nahlédnout do Katechismu katolické církve, kde čteme: „Smrt je konec pozemského putování člověka, času milosti a slitování, který mu Bůh dopřává, aby naplnil svůj pozemský život podle Božích záměrů a aby rozhodl o svém posledním osudu. Když skončí náš „jediný pozemský život“, už se nevrátíme žít jiné pozemské životy. Každý člověk umírá jen jednou. Po smrti není žádné převtělování (reinkarnace)¹¹⁵“. Katolická teologie následně hovoří o tzv. soukromém soudu, který přijde po naší smrti. Tento soukromý soud znamená, že každý člověk hned po své smrti obdrží ve své nesmrtelné duši při soukromém soudu, který hodnotí jeho život ve vztahu ke Kristu, svou věčnou odplatu: buď projde očišťováním, nebo ihned vchází do nebeské blaženosti, nebo je ihned navždy zavržen. Po tomto soukromém soudu a po přijetí následné odplaty bude následovat také poslední soud. Tento poslední soud nastane ve chvíli Kristova slavného návratu a v té chvíli poznáme poslední smysl celého díla stvoření a celé ekonomie spásy a pochopíme obdivuhodné cesty, po kterých Boží prozřetelnost vedla každou věc k jejímu poslednímu cíli. Poslední soud ukáže, že Boží spravedlnost vítězí nad všemi nespravedlnostmi spáchanými jeho tvory a že Boží láska je silnější než smrt. Na samém konci času pak dojde Boží království své plnosti. Po všeobecném soudu budou spravedliví navždy kralovat s Kristem, oslaveni na těle i na duchu, a i samotný vesmír bude obnoven¹¹⁶. Diskuze o těchto otázkách, jak jistě všichni chápeme, je na úrovni vzájemné tolerance, pochopení a lásky, nikoli však na úrovni stejného názoru. Úloha učení o milosti v dějinách hnutí Haré Kršna je srovnatelná s úlohou tohoto učení v dějinách křesťanství. Obě tyto duchovní tradice se musely s tímto učením několikrát vyrovnávat. Křesťanská církev tak odsoudila např. Pelagiovu nauku již v 5. století. Pelagius učil, že člověku stačí jeho vlastní síly k tomu, aby žil zcela bez hříchu a zasloužil si tak spásu. V rámci hnutí Haré Kršna se pak můžeme setkat s opačným extrémem a to sice s tím, že člověk se má pouze svěřit do ochrany milujícího Boha a nemá spoléhat na své vlastní síly¹¹⁷. V nauce hnutí Haré Kršna se zdůrazňuje, že ke spáse je nutná milost jakožto Boží skutek pro člověka. Pro křesťany je prostředníkem spásné milosti pouze a jedine Ježíš Kristus jako ponižovaný, trpící a umučený Boží služebník, který toto vše podstoupil jako oběť za padlé lidstvo. Symbolem spásy je kříž¹¹⁸, popravčí nástroj. Tak hrozný je lidský pád do hříchu, že ho může spasit jen tak strašná věc, jako je utrpení bezhříšného Bohočlověka. Ve

¹¹⁵ Tamtéž, čl. 1013.

¹¹⁶ Srov.: Tamtéž, čl. 1021-1060.

¹¹⁷ Pozn.: Správný teologický názor je v tomto případě názor prostřední, tzn., že člověk může dojít spásy tehdy, když se jednak snaží dosáhnout spásy vlastními silami a jednak zde musí být i Boží milost. Pouhé spoléhání na vlastní síly či pouhé spoléhání se na Boží milost nestačí (pozn.aut.).

¹¹⁸ POSPÍŠIL Ctirad Václav: Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel, třetí vydání, Praha – Kostelní Vydří: Krystal OP – Karmelitánské nakladatelství, 2006, ss. 330-332.

středu nauky o spáse v hnutí Haré Kršna je naopak rozverná postava Kršny, který si jako dítě tropí žerty ze všech kolem, dělá naschvály a občas něco ukradne. Když vyroste, baví se v milostných hrách s krásnými pastýřkami. A když se dostatečně vydovádí, žije váženým šlechtickým životem. Přesto se i v tomto hnutí setkáváme s myšlenkou zástupné oběti. Tato myšlenka je ovšem pro námi vybrané hnutí netypická. Obecně můžeme říci, že na místě, které v křesťanství zaujímá kříž, je v hnutí Haré Kršna milostný akt mezi Kršnou a Rádhou. Křesťanství není o tento milostný akt nijak ochuzeno. Budeme-li totiž zkoumat Svatá Písma členů hnutí Haré Kršna a křesťanů, můžeme zjistit, že milostnému aktu mezi Kršnou a Rádhou odpovídá Šalamounova Píseň Písní. Nenechme se však mýlit. Tak, jako v křesťanství, tak i v námi vybraném hnutí se tímto milostným vztahem nepoukazuje na sexualitu mezi mužem a ženou, ale výkladem těchto dvou obrazů je, že se jimi popisuje milostný vztah mezi Bohem a jeho lidem nebo lidskou duší. Mezi obrazy hnutí Haré Kršna a křesťanskými obrazy je přece jenom možná i významný rozdíl. Vztah mezi Kršnou a Rádhou je *parakíja*, cizoložný svazek. Není to vztah mezi manželem a manželkou či ženichem a nevěstou. V indické společnosti, kde při uzavírání manželství erotická láska nehrála žádnou roli, by nemohla symbolika manželství vyjádřit to, co obraz vztahu *parakíja*, nelegitimní, zakázaná, vášnivá láska rebelující proti světskému pořádku. Biblická symbolika naproti tomu používá příklad spořádaného manželského svazku. Mystická svatba je přirozeným stavem, návratem duše tam, kam patří; je v souladu s řádem, proto nemůže být užito jako symbolu něčeho, co je v rozporu s Božím zákonem. Veliký znalec indických náboženství, rumunský religionista Mircea Eliade přirovnává višnuistický (a tedy i harékršňácký) obraz spíše k milostným písním středověkých trubadůrů¹¹⁹. Závěrem této části chceme ještě promluvit o tzv. varnášramadharmě neboli o kastovním systému. Ten je obhajitelný. I v Evropě donedávna existovaly uzavřené společenské vrstvy, tzv. stavy, které se skládaly z kléru, šlechty, měšťanstva a dělnictva. Ovšem pokud se budeme zabývat historickou kredibilitou varnášramadharmy, pak musíme konstatovat, že ta je velice pochybná, neboť dodnes nikdo neví, jak či proč vlastně kastovní systém vznikl. Zda vznikl z profesní specializace či zda se jedná o stavovský řád, který založili kněží. Ví se jen to, že s myšlenkou kastovního řádu přišli již Áryjové a to proto, aby se jako indiští přistěhovalci odlišili od původních indických obyvatel. Chceme-li nyní celkově zhodnotit kredibilitu antropologických momentů, o kterých jsme zde hovořili, pak musíme jasně konstatovat, že v této práci jednak porovnáváme neporovnatelné a jednak o kredibilitě námi výše uvedených naukových myšlenek, které se objevují v hnutí Haré Kršna můžeme

¹¹⁹ Srov.: MRÁZEK Miloš: Děti modrého Boha. Tradice a současnost hnutí Haré Kršna, 1. vyd., Praha: DINGIR, 2000, ss. 57-58.

s jistotou pochybovat, neboť tím, že se prakticky všechny tyto myšlenky zakládají na mýtech, jsou velmi jednoduše nevěrohodné.

3.2. Fundamentálně-teologické zhodnocení božího zjevení v hnutí Haré Kršna

Nyní stojíme před velmi nesnadným úkolem analyzovat pohled členů hnutí Haré Kršna na zjevení. Tento úkol je velice nesnadný proto, protože členové námi vybraného hnutí pojem „zjevení“ neznají a tak nám nezbyvá, než ihned hovořit o tom, kdo se zjevuje, tj. o bohu Kršnovi a budeme rovněž hovořit o tom, jakým způsobem je toto historické boží zjevení (boží sestoupení, tj. existence boha na zemi) zachyceno v indických posvátných písmech a jak se uchovalo a předává dál v Tradici tohoto hnutí. Rovněž budeme hovořit i o kredibilitě indických posvátných písmech (rozuměj: o posvátných písmech užívaných v hnutí Haré Kršna).

Jak jsme si již řekli, v hnutí Haré Kršna se s pojmem „boží zjevení“ nikde nesetkáme. Členové tohoto hnutí mnohem spíše používají výraz „boží sestupování“ jak jsme o něm již hovořili, ale tento pojem nijak nesouvisí s „božím zjevením“. Oba tyto termíny však poukazují na toho, kdo sestupuje, resp. na toho, kdo přišel či se zjevil na zemi a tím je samotný bůh Kršna. O bohu Kršnovi však budeme hovořit až v příští podkapitole. Prozatím bychom měli vědět, že termín „boží sestupování“ označuje skutečnost, že vždy, „kdykoli a kdekoli nastává úpadek náboženského života a začíná převládat bezbožnost, v té době Kršna osobně sestupuje, aby osvobodil zbožné a vyhladil ničemy a aby znovu nastolil zásady náboženství, proto se objevuje věk za věkem¹²⁰“. Boží sestupování tedy označuje boží vykupitelskou funkci. Avšak toto tzv. boží sestupování je zachyceno v různých indických písemných záznamech, z nichž jsou pro námi vybrané hnutí nejdůležitější jen některé jako např. Bhagavad-gíta a Šrímad-Bhágavatam, o kterých zde budeme hovořit a na jejichž kredibilitu a inspirovanost si poukážeme. A stejně tak si poukážeme i na předávání, na historii a kredibilitu předávání „božího sestoupení na zem“. Stejně jako se předávají písemné záznamy, informace o Trojjediném Bohu v římskokatolické Církvi, tak se předávají i informace o působení Kršny v historii hnutí Haré Kršna z generace na generaci. Pokud se

¹²⁰ PRABHUPÁDA Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédánta Swami: Bhagavad-gíta taková, jaká je, Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 1998, ss. 201-203.

chceme zabývat předáváním božího zjevení, resp. božího sestoupení na zem, chceme si nejprve uvést jaké písemné záznamy jsou pro členy hnutí Haré Kršna nejdůležitější a povíme si něco i o kredibilitě těchto písemných záznamů. Pro členy hnutí Haré Kršna jsou nejdůležitější indické eposy (Mahábhárata a Rámajána) a také např. Šrímad Bhágavatam, i když členové tohoto hnutí znají i jiná posvátná indická písma, ať již patřící do skupiny tzv. šruti nebo tzv. smrti. V předešlé kapitole jsme si řekli, že o božské inspiraci a autoritativnosti jak tzv. šruti, tak i tzv. smrti nelze pochybovat, neboť šruti emanují přímo z Kršny, zatímco védská literatura druhu smrti, pokud pochází z pravého zdroje, za jaký se hnutí Haré Kršna považuje díky tzv. parampaře, napsaly spisy tohoto druhu živé bytosti pod přímým božím vedením. Nyní však již chceme hovořit o kredibilitě indických eposů Mahábhárata a Rámajána. Tyto dva indické eposy mají dějinný ráz, ale jde o dějinnost čistě fiktivní. Konkrétní lokalizace není možná. V obou těchto spisech převládá polyteismus (typický pro hinduismus), ale členové hnutí Haré Kršna vykládají tyto texty monoteisticky. Z tohoto okruhu indické sakrální literatury se za vrcholný projev pokládá Bhagavad-gíta, označovaná někdy také jako evangelium hinduismu. Jak jsme si řekli již v předešlé kapitole, Bhagavad-gíta taková, jaká je, je sepsána A. Č. Bhaktivédántou Swamim Prabhupádou, zakladatelem hnutí Haré Kršna (ISKCONu) a odtud také pramení její nikoli inspirovanost (ta pramení ze sepsání Prabhupádou pod božským vedením), ale autoritativnost¹²¹. Bhagavad-gíta taková, jaká je, není Prabhupádovým dílem, ale Prabhupádovým překladem. Jedná se o jeden z mnoha různých překladů (tak např. víme, že jeden z překladů sepsal např. i Gándhí). Pokud se ještě jednou podíváme na název tohoto díla, jistě nás zaujme tato část názvu: „taková, jaká je“. Prabhupáda a po něm i jeho žáci považují tento Prabhupádův překlad za jediný autentický, tj. členové tohoto hnutí, i když třeba znají i jiné překlady, považují pouze Prabhupádův překlad za ten jediný autentický, protože žijí s názorem, že jiné překlady např. příliš potlačují postavu Kršny nebo filosofie některých těchto překladů je impersonalistická (neosobní), atd. Pokud se chceme zabývat inspirovaností Bhagavad-gíty a např. Šrímad Bhágavatamu (což je velmi důležité dílo, podle členů hnutí Haré Kršna je encyklopedií veškerého védského vědění), pak bychom měli vědět, že Mahábháratu (jejíž jedinou kapitolou je i Bhagavad-gíta) sepsal (alespoň jak učí tradice) Vjása. Bhagavad-gíta je důležitá proto, jak jsme si řekli, protože obsahuje rozhovor mezi Kršnou a Arjunou, ve kterém Kršna objasňuje védskou filosofii a zároveň se k nám toto dílo dostává učednickou posloupností (paramparou),

¹²¹ Pozn.: Vyznavači Kršny považují Prabhupádu za většího než je Kristus a v božské hierarchii ho staví nad Bráhma a Šivu. Nad ním je pouze Višnu. J. Isamu Yamamoto: Haré Kršna in.: ENROTH Ronald a další: Za novými světy. Průvodce sektami a novými náboženstvími, Praha: Návrat domů, 1994, str. 82.

kteřá počíná Kršnou samotným a končí doposud Prabhupádou. Kršna tu hovoří o sobě, o praktikách jak k němu dospět, přijít, atd. Vyjasňuje se tu mnoho filosofických a náboženských otázek. V tom také tkví autorita této šástry, totiž v dialogu člověka s bohem, v tomto rozhovoru samotném. Odhlédneme-li od autoritativnosti a inspirovanosti Bhagavad-gíty a přihlédneme-li ke kredibilitě tohoto posvátného textu, je z hlediska přirozené etiky velmi sporná idea, která celý spis provází: Ardžuna má pochybnosti, má-li bojovat v bratrovražedném boji a zabíjet i své nejbližší příbuzné. Jeho vozataj, o kterém se posléze ukáže, že to je Kršna (avatar bráhmanského boha Višnu), ho poučuje, že jako příslušník kasty bojovníků musí bojovat a nesmí se na nic ohlížet. Beztak je vše jen klam. Pravou podstatu může nalézt po splnění povinnosti na cestě meditativního poznání a uctívání Kršny¹²². Vedle Bhagavad-gíty máme k dispozici i Šrímad Bhágavatam (velmi důležitý komentář Védánta-sútry), resp. bhágavatapuránu, která je jakousi encyklopedií védských znalostí a je zcela jistě velmi zásadním dílem, písemným pramenem víry všech višnuistů. I když jsme o tomto posvátném písmu hovořili již v minulé kapitole, jen si tu nyní toto dílo připomeňme. Šrímad Bhágavatam přeložil, stejně jako Bhagavad-gítu Prabhupáda. „Indická moudrost neomezená časem je obsažena ve Védách, starodávných sanskrtských textech, zasahujících do všech oblastí lidského poznání. Původně se Vědy tradovaly pouze v ústním podání, ale před pěti tisíci lety je poprvé sepsal Šríla Vyásadeva, „inkarnace boha zplnomocněná pro literaturu“. Po jejich sepsání zapsal Vyásadeva podstatu Véd v aforismech, které jsou známé jako Védánta-sútry. Šrímad-Bhágavatam (Bhágavata Purána) je komentářem Védánta-súter, který Vyásadeva napsal ve zralosti duchovního života pod vedením svého duchovního mistra Nárady Muniho. Šrímad-Bhágavatam se označuje jako zralý plod stromu védské literatury a je to nejucelenější autoritativní výklad védského poznání¹²³. Pokud se chceme zabývat otázkou předávání zjevení v hnutí Haré Kršna, měli bychom vědět, že způsob, kterým je přenášena tradice, je prostřednictvím *paramparý* – posloupnosti duchovních učitelů¹²⁴, o čemž jsme rovněž hovořili již v minulé kapitole, v části ve které jsme se zabývali tzv. předáváním zjevení. Zdůraznění principu *paramparý* je možno nalézt v Bhagavad-gítě¹²⁵, která je základním textem všech členů námi vybraného hnutí, které studujeme v celé této práci a to sice - Bg. 4.2: „Takto byla tato nejvyšší věda o joze předávána posloupností duchovních

¹²² Srov.: LANG Albert: Kristus vrchol zjevení. Fundamentální teologie, Olomouc: Velehrad, 1993, str. 71.

¹²³ PRABHUPÁDA Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédánta Swami: Šrímad Bhágavatam. Zpěv první-díl první, Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 1992, str. ix.

¹²⁴ PRABHUPÁDA Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédánta Swami: Nauka o seberealizaci, Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 1993, ss. 101-116.

¹²⁵ Pozn.: Bhagavad-gíta popisuje boj dvou nepřátelených rodů, Kuruovců a Pánduovců na Kurukšétře, přičemž tohoto boje se zúčastní i sám Kršna (Bůh), který rozmlouvá s Arjunou a předává mu tímto dialogem všechnu duchovní nauku (pozn. aut.).

učitelů a takto ji přijali svatí králové. Během času však byla poslušnost přerušena, a proto se zdá, že původní věda je ztracena“. Různé parampany v gaudíya vaišnavské *sampradáji* započínají blízkými Čaitaniovými společníky. Rovněž se v historii nikdy nestalo, aby jedna osoba nebo instituce měla autoritu nad celým višnuistickým společenstvím jako např. papež u římskokatolické církve. Princip parampara spočívá v předávání poznání z guru na žáka, který se stává později guruem a předává poznání dále. *Guru-parampará* je tedy poslušnost duchovních učitelů, přičemž jako počáteční guru je chápán Kršna, který je zdrojem poznání, které je do tohoto světa přinášeno nezměněné prostřednictvím této poslušnosti (viz verš z Bg. výše). Učitel neboli guru je v tomto pojetí parampany prostředníkem. Pro udržení původního poznání na počátku vkládaného Bohem je tedy nutné, aby takový učitel neubíral či nepřidával některé z prvků učení takto předávané tradice. Tradice hnutí Haré Kršna zde aplikuje kontrolní princip nazývaný *guru-šástra-sádhu*. To znamená, že aby žák mohl přijmout výroky učitele za skutečně správné, musí být v souladu tři zdroje – to co říká guru, to co říkají písma – šástry a velké osobnosti – sádhuové. Tradice hnutí Haré Kršna tedy neuznává slepé následování. „To, co je autorizovaná metoda, to musíme následovat. *Sádhu-guru-šástra-vákya*. *Sádhu* a *guru* znamená na základě *šástry*. A *šástra* znamená výroky *sádhu* a *guru*. Proto *sádhu* a *guru* a *šástra*, jsou identické. Proto musí být v souladu. Pokud něčí *sádhu* hovoří proti *šástrám*, pak není *sádhu*. Pokud něčí *guru* jde proti *šástrám*, pak není *guru*. *Šástra* tedy znamená originální *guru* a *sádhu*¹²⁶“. A jelikož guru může mít více žáků, kteří se rozhodnou a také jsou pověřeni být dále guruy, vznikají tak další rozvětvení. Čaitaniovci přirovnávají svou tradici ke stromu s množstvím větví. Každý, kdo se chce stát guruem, přijímá zodpovědnost za nesení poselství parampany. Princip *parampará* tak tvoří jeden ze základních pilířů čaitaniovské tradice zajišťující předávání správné víry. Prabhupáda nebyl v tomto bodě výjimkou a dokládá to na mnoha místech¹²⁷. V jednom dialogu mezi Harikéšou a Prabhupádou, Prabhupáda řekl, že guru není autoritou sám o sobě. Je autoritou díky svému guruovi, parampará. Pokud přichází v parampará systému, pak je guruem. Jinak není guru. Stejně jako co teď děláme. Opakujeme jednoduše Kršnova slova. To je vše. Proto guru. A jakmile něco přidáme nebo ubereme, pak jsem goru. Harikéša se ho zeptal, co slovo „goru“ znamená? A Prabhupáda mu odpověděl, že „goru“ znamená kráva, zvíře¹²⁸¹²⁹.

¹²⁶ Pozn.: Přednáška Prabhupády ze dne 13. listopadu 1972 ve Vrndávaně, cit. in.: The Bhaktivedanta VedaBase.

¹²⁷ Pozn.: Ohledně vyučování v chrámu, každý z mých žáků se může stát učitelem, striktně následujíc moje pokyny. Jsem bona fide učitelem, pokud následuji pokyny svého duchovního učitele. To je jedinou kvalifikací, aby se člověk stal učitelem.

¹²⁸ Pozn.: Konverzace Prabhupády ze dne 11. listopadu 1975 v Bombaji, cit. in.: The Bhaktivedanta VedaBase.

¹²⁹ LUDVÍK Tomáš: Guru u hnutí Haré Kršna a hnutí ritvik (bakalářská diplomová práce obhájená na FF MU), Brno: 2007, http://is.muni.cz/th/64890/ff_b/

Chceme-li shrnout a zhodnotit problematiku božího zjevení a jeho předávání, inspirovanosti a pohlédnout na všechna tato témata optikou fundamentální teologie, přičemž chceme-li ze všech námi zde napsaných a zjištěných informací o těchto tématech, chceme nyní uzavřít tuto část poslední kapitoly naší práce naším zjištěním, že o autoritativnosti a inspirovanosti děl, ve kterých je obsaženo a zachyceno boží bytí na této zemi, není nutné pochybovat. Avšak jak jsme si řekli, můžeme pochybovat o kredibilitě těchto písemných pramenů a to nejméně z hlediska historického. Stejně tak můžeme pochybovat i o tzv. božím zjevení, protože jak jsme si řekli, členové hnutí Haré Kršna pojem „boží zjevení“ neznají a my nemůžeme srovnávat koncept křesťanského zjevení na trojičně-christologickém základě s tím, jak je charakterizováno Kršnovo sestupování v hnutí Haré Kršna. Ke zhodnocení předávání zjevení bychom však jako kladnou stránku hnutí Haré Kršna rádi doplnili, že způsoby předávání zjevení u obou těchto náboženských organizací se nám zdají být stejně dobré, protože u obou těchto organizací se setkáváme s „posloupností“ a navíc se nám zdají v tomto smyslu být velmi blízké i principy „guru-sádhu-šástra“ a princip nebo spíše skutečnost existence tzv. Tradice v římskokatolické církvi. Oba tyto způsoby předávání zjevení jsou si tedy podle nás rovnocenné a velmi dobré.

3.3. Fundamentálně-teologické zhodnocení Kršny

Členové hnutí Haré Kršna, stejně jako indická lidová zbožnost všeobecně, znají až „dodnes působivou trojici bohů, kterou můžeme sledovat na různých místech až do doby Véd, avšak nelze ji klást na roveň křesťanské Trojici: Višnu, pán, který se všudypřítomně sděluje světu jako ochránce a zprostředkovatel spásy a obrací se k lidem v tzv. avatárech, postavách zjevování a sestupování – jako například Ráma a Kršna. Šiva, bůh, který v sobě sdružuje démonské i božské rysy, je dárce života a smrti, představitelem ničení i plodnosti, avšak také symbolem extáze a meditace. Brahma, dnes z trojice božstev nejméně významný, stvořitel světa, jehož činnost se jeví ukončená, zatímco proměna světa i záchova světa pokračují¹³⁰“. Pokud jsme v předešlé podkapitole hovořili o eposech Mahábhárate a Rámajána, měli bychom vědět, že v těchto eposech vystupují do popředí noví bohové, kteří do té doby ve Védách hrají zcela zanedbatelnou či dokonce vůbec žádnou roli. Noví bohové, Šiva a Višnu, o kterých se z těchto eposů dozvíme, se mohli v povědském období prosadit

¹³⁰ WALDENFELS Hans: Kontextová fundamentální teologie, sv. 4, ed. Theologica, Praha: Vyšehrad, 2000, str. 148.

spíše než tantrický šaktismus. Jak Višnu, který ve védách hraje jen podřadnou úlohu coby druh Indry, tak Šiva, jehož jméno se védách vyskytuje jen jako přívlastek ambivalentního boha Rudry, jsou postavy velmi komplikované a jejich původ zůstává historickému bádání nejasný. Již odtud tedy pramení nevěrohodnost boha Kršny, kterého vyznávají členové hnutí Haré Kršna. Během času s nimi jistě byli ztotožňováni různí lokální bohové a hrdinové, takže se nám dnes zdá, že mnoho jejich rysů si protirečí. Jak jistě uvidíme, existují nádherné barvitě mýtické popisy boha Višnu (Hariho), jehož existence sahá až ke Kršnovi, kterého vyznavači hnutí Haré Kršna uctívají. Višnu bývá zpodobován se čtyřma rukama, což je znamení božské moci a se čtyřmi atributy: lasturou, diskem, palicí a lotosem. Mezi stvořeními světa odpočívá na tisícíhlavém hadu Šéšovi, plujícím v nekonečném bílém oceánu mléka. Jeho družkou je Lakšmí, bohyně bohatství a štěstí. Višnuův kult se pro mnoho uctíváčů (višnuistů) pojí s veselostí a bezstarostností. Vědí, že kdykoli bude řád tohoto světa ohrožen, Višnu zasáhne, aby svět zachránil a ubránil proti démonům – viz jeho vykupitelský aspekt, o kterém jsme hovořili výše. To on (a jedině on) pak na sebe vezme pozemskou podobu a vtělí se do člověka či zvířete. Z deseti takových vtělení (inkarnací-avatárů) jsou nejvýznamnější Ráma a Kršna. Desáté vtělení ještě schází, k němu dojde na konci věků¹³¹. Značné množství technických informací o těchto expanzích a inkarnacích poskytují doplňkové texty Véd. Kršna a jeho expanze se popisují jako *svajam-rúpa*, *tad-ékátma* a *ávéša*. Kršnova osobní podoba (*svajam-rúpa*) ztělesňuje jeho původní povahu existující nezávisle na jiné příčině. Z této podoby pochází jeho druhotný projev (*tad-ékátma*), který je v podstatě totožný s jeho původní podobou, avšak může se lišit co do vzezření a moci. Navíc se může projevit také jako zvláště zplnomocněná živá bytost (*ávéša*), jako například Buddha či Ježíš. Tyto tři aspekty Nejvyššího se dále expandují na podskupiny známé jako *vilása* a *svámša*, které lze opět rozdělit na expanze *vaibhavu* a *prábhavu*. V textech gaudíja-višnuistů se nalézá velice podrobný přehled těchto početných aspektů Boha. Navzdory mnoha božským projevením písma uvádějí, že „Bůh je jediný“ (*éka brahma dvitíja násti*), což je v protikladu s běžně zastávaným názorem, že indické náboženství hlásá uctívání mnoha bohů. Vezmeme-li v úvahu spletitost této tradice popsanou výše, především v souvislosti s Kršnou a Jeho rozmanitými expanzemi a inkarnacemi, je zřejmé, jak tato příliš zjednodušená představa vznikla. Pečlivé studium textů však odhaluje vysoce monoteistickou tradici (v hnutí Haré Kršna)¹³². Myslíme si, že není nijak nutné hovořit o tom, zda je Ježíš skutečně tzv. ávéšou, tj.

¹³¹ Srov.: KÜNG Hans: Po stopách světových náboženství, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, ss. 67-70.

¹³² ROSEN Steven J.: Skrytá sláva Indie, Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 2007, str. 48.

jedním z projevů Kršny či nikoli, protože katolická teologie takovouto nauku pochopitelně zcela odmítá a nijak se jí nezabývá. Hovoří-li višnuismus o jediném Pánu Višnuovi či Kršnovi, který má různé druhy manifestací, jež jsme si uvedli výše, hovoří křesťanství o třech Božích osobách majících jednu podstatu. Jak můžeme vidět, Ježíš Kristus není jako Kršna jedním z mnoha božích zjevení či inkarnací. Obě náboženství, jak hnutí Haré Kršna, tak i římskokatolická církev nevyznávají pouze Boha jediného, ale také Boha „vícejediného“.

3.4. Fundamentálně-teologické zhodnocení Prabhupády a ISKCONu

Dostali jsme se k poslednímu bodu závěrečné kapitoly, ve které shrneme myšlenky členů hnutí Haré Kršna týkající se institucionalizovaného ISKCONu a Prabhupády a jejich kredibility. V této části se tedy budeme fundamentálně-teologickou metodou zabývat Prabhupádou a ISKCONem.

„Náboženská instituce není pro višnuismus příliš důležitá, zato je však velice důležitá pro křesťanství. Křesťanství si nedovedeme představit bez instituce církve. Naproti tomu v Indii se nám nějaká podoba náboženské instituce bude hledat jen velmi špatně. Gaudíja math Bhaktisiddhánty Sarasvatího byl vlastně zcela netypickým prvkem v rámci višnuistické tradice¹³³. Vznikla jako náboženská organizace, v jejímž rámci se měla uskutečnit reforma tradice bengálského višnuismu. Sdružovala lidi na základě stejného náboženského vyznání a určovala podobu jejich náboženského života. Vzala si na starost předávání správné tradice od učitelů k žákům. Nicméně k církvi, jak ji chápe římskokatolická církev měla Bhaktisiddhántova organizace stále hodně daleko¹³⁴. „Římskokatolická nauka chápe církev jako tajemství spásy, kterou založil sám Pán Ježíš Kristus. On sám je v církvi a církev je v něm, proto plnost Kristova tajemství spásy patří i církvi, nerozlučně spojené se svým Pánem. Ježíš Kristus totiž je dále přítomen a pokračuje v díle spásy v církvi a skrze církev, jež je jeho tělem. A tak jako jsou hlava a údy živého těla, i když se neztotožňují, od sebe neoddělitelné, tak Kristus a církev nemohou být směšování, ale ani oddělování, a tvoří jediného celého Krista. Tatáž neoddělitelnost je vyjádřena v Novém zákoně prostřednictvím analogie církve jako Kristovy Nevěsty. Proto v souvislosti s jedinečností a univerzalitou

¹³³ PRABHUPÁDA Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédánta Swami: Vědecké poznání duše, 2. rozšířené vyd., Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 1996, ss. 152-165.

¹³⁴ Tamtéž, ss. 60-61.

spásonosného prostřednictví Ježíše Krista je nutno jakožto v pravdu katolické církve pevně věřit v jedinečnost církve, kterou založil. Jako je jeden Kristus, tak existuje pouze jedno jeho tělo a jedna jediná jeho Nevěsta: „jedna, svatá, katolická a apoštolská církev“¹³⁵. Kromě toho Pánovy přísliby, že nikdy neopustí svou církev a že ji povede svým Duchem zahrnují i to, že podle katolické víry jedinečnost a jednota církve, jakož i všechno, co patří k její integritě, nebude nikdy zničeno. Věřící mají vyznávat, že existuje dějinná kontinuita – zakořeněná v apoštolské posloupnosti – mezi církví založenou Kristem a katolickou církví. Církev lze také chápat jako zárodek a počátek nebeského království na zemi. Na jedné straně je církev „svátost, neboli znamení a nástroj vnitřního spojení s Bohem a jednoty celého lidstva“, je tedy znamením a nástrojem království: je povolána ho hlásat a zakládat. Na straně druhé je církev „lid sjednocený působením jednoty Otce i Syna i Ducha svatého“, je tedy „Kristovo království již dnes tajemně přítomné“, je proto jeho zárodkem a počátkem. Vždyť Boží království má eschatologickou dimenzi: je skutečností přítomnou v čase, avšak jeho plná realizace nastane na konci či při dovršení dějin. Nesmíme také zapomínat na to, že toto království, tato církev se neomezuje jen na své viditelné hranice, ale že v sobě toto království zahrnuje všechny: jednotlivce, společnost, celý svět¹³⁶. Jak se postupně křesťanství tříštilo, tak se zákonitě musely objevit spory, která část církve je ta pravá. To je pro hinduistu nepochopitelné. Jeho tolik rozporné proudy se navzájem uznávají, byť jeden považuje druhý za duchovně nižší. V rámci višnuismu známe čtyři základní sampradáji, jež se také dále větví, ale přitom se zcela navzájem respektují a uznávají si legitimitu. Ta je zaručena paramparou – předáváním učení guruem žákům. Guru je v parampara zárukou neporušené tradice. Celý duchovní život má podle ortodoxních višnuistů smysl pouze tehdy, je-li vykonáván pod vedením legitimního duchovního učitele¹³⁷, který sám je zase věrný odkazu svého vlastního učitele. Guru je tradičně nejvyšší autoritou. Právě parampará je to, co nám může nejvíce připomínat křesťanskou instituci církve v jejím římskokatolickém pojetí, pokud bychom srovnávali pojem parampará s pojmem apoštolské posloupnosti. Církev je pro křesťany totiž více než jen organizací; je nositelkou a ochránkyní tradice nauky a duchovního života a

¹³⁵ Srov.: BOUBLÍK Vladimír: *Boží lid*, sv. 105, ed. Studium, 2. vyd. v KN 1., Kostelní Vydří: KNA, 1997, ss. 167-222.

¹³⁶ KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY: *Dominus Iesus. O jedinečnosti a spásonosné univerzalitě Ježíše Krista a církve*, Praha: Sekretariát České Biskupské Konference, 2000, čl. 16-22.

¹³⁷ Pozn.: Legitimní duchovní učitel je takový učitel, který je v duchovní posloupnosti (parampará), musí být na úrovni kvalifikovaného bráhmána (prvotřídní charakter – pozor! U gaudíja-višnuistů není bráhmanou myšlen bráhmána zrozením, ale ten, kdo má vlastnosti bráhmána popisované v posvátných písmech). Poslední a nejdůležitější kvalifikací višnuistického gurua je, že je zaměstnaný ve službě Kršnovi procesem bhakti. in.: LUDVÍK Tomáš: *Guru u hnutí Haré Kršna a hnutí ritvik* (bakalářská diplomová práce obhájená na FF MU) Brno 2007, http://is.muni.cz/th/64890/ff_b/ (1.3.2011).

zprostředkovatelkou spásy, protože v ní specifickým tajemným způsobem (skrze svátosti) působí Boží milost, jak jsme si řekli již výše. Závěrem snad můžeme dodat, že pro tradici hnutí Haré Kršna je taková organizovanost, jakou toto hnutí dosahuje velice neobvyklá, zapříčiňuje mnohé problémy v tomto hnutí. Příkladem nám může být, že v tomto hnutí nepanuje například shoda v tom, jakou roli má tato organizace hrát, jak mnoho například může určovat, kdo bude duchovním učitelem a kdo jím být nesmí¹³⁸. Pokud chceme osobu Prabhupády a ISKCON kriticky zhodnotit a zaměřit se na jejich kredibilitu, lze této osobě i instituci kredibilitu přiznat a to proto, protože zde existuje tzv. parampara (učednická posloupnost) fungující jakožto kontrolní princip, kterým se uchovává pravověrná nauka višnuistů, potažmo nauka hnutí Haré Kršna. Problémem tedy není „správná funkčnost“ tohoto parampara principu, ale vůbec samotná, původní nauka, která z drtivé většiny vychází z indické mytologie, jak jsme o ní hovořili již výše.

¹³⁸ Srov.: MRÁZEK Miloš: Děti modrého boha. Tradice a současnost hnutí Haré Kršna, 1. vyd., Praha: DINGIR, 2000, ss. 60-61.

4. Závěr

Cílem tohoto textu bylo, jak již sám její název napovídá, popsání a zkoumání vybraných aspektů hnutí Haré Kršna (tímto hnutím jsme se zabývali z hlediska historického, antropologického i teologického), které jsme nahlíželi pod zornou optikou fundamentální teologie, coby vlastního rámce této diplomové práce. Že fundamentální teologie tvoří vlastní rámec celé této práce jsme mohli snadno zpozorovat již v tom, že jsme si v poslední kapitole řekli, co je fundamentální teologie a v kapitole poslední jsme nechali reagovat ty nejzávažnější otázky fundamentální teologie s námi stejně probíranými tématy ze strany hnutí Haré Kršna. V textu této práce jsme si tak mohli poukázat na silné a slabé stránky nauky – ortodoxie i ortopraxe - tohoto hnutí. Protože fundamentální teologie je disciplína, která chce obhájit, zdůvodnit, ospravedlnit a zprostředkovat nárok křesťanství na pravdivost, vyjasnili jsme si hned na začátku této práce pojem kredibility a v závěru této práce jsme kriticky zkoumali a posuzovali, jak kredibilní je hnutí Haré Kršna.

Cíl celého tohoto našeho vynaloženého úsilí byl pouze jeden a tím byl náš zájem o problematiku kredibility hnutí Haré Kršna na rovině historické, antropologické a teologické, resp. cílem této práce bylo zjistit, jak hnutí Haré Kršna ob stojí v nároku na pravdivost.

Za tímto účelem jsme si celou tuto práci rozdělili na tři kapitoly, přičemž v první kapitole jsme hovořili o fundamentální teologii jakožto přístupovém rámci k hnutí Haré Kršna. V této kapitole jsme si představili teologický obor „fundamentální teologii“ a představili jsme si historii, stav a nejdůležitější otázky této vědecké disciplíny. V této kapitole jsme si řekli co je fundamentální teologie a vyjasnili jsme si pojem kredibility. Následně jsme se zabývali důležitými historickými, antropologickými a teologickými tématy fundamentální teologie. V následující kapitole jsme se zabývali charakteristikou historie, antropologie a teologie hnutí Haré Kršna. Hovořili jsme zde o obrazu člověka v hnutí Haré Kršna a stejně tak i o božím zjevení, o Kršnovi a o Prabhupádovi a ISKCONu. Nakonec, v poslední kapitole, ve které jsme se zabývali fundamentálně-teologickým hodnocením hnutí Haré Kršna jsme takto hodnotili antropologii, boží zjevení, Kršnu a Prabhupádu a ISKCON a poukázali jsme si jak na slabé, tak i na silné stránky nauky tohoto námi vybraného hnutí.

V celé této práci jsme si zodpověděli hned několik otázek. Tím, že jsme si poukázali na historickou, antropologickou i teologickou kredibilitu hnutí Haré Kršna jsme si totiž i

vyjasnili, jak se členové tohoto hnutí dívají na člověka, na Kršnu, na boží zjevení, na Prabhupádu a na ISKCON, coby instituci, kterou Prabhupáda založil. Protože tuto práci píšeme na katedře fundamentální a dogmatické teologie, zajímali jsme se o fundamentálně-teologické přístupy k hnutí Haré Kršna. Poukázali jsme si jak na podobnost těchto námi vybraných náboženských organizací, tak jsme díky tomuto našemu studiu zjistili, že jejich „nepodobnost“ je ještě mnohem větší. Díky této práci již víme, že mezináboženský dialog mezi hnutím Haré Kršna a římskokatolickou Církví je jistě velmi dobře možný a tento dialog skutečně již dlouhou dobu existuje, ale není snadné porovnávat něco, co je neporovnatelné a najít tak styčné „plochy“, témata pro tento dialog.

Mě osobně, coby autorovi této práce pomohlo psaní této práce především ve zdokonalení se v psaní vědeckých prací, stejně jako v četbě literatury k odbornému tématu. A rovněž jsem měl tu možnost vidět a porozumět tomu, proč je tak nutné studovat na naší fakultě tolik rozličných předmětů a jak nakládat se znalostmi, které z těchto předmětů mám.

RESUMÉ

V této diplomové práci se snažíme podat přehled informací o římskokatolické Církvi i o hnutí Haré Kršna, tj. o historii, antropologii a teologii těchto námi vybraných náboženských organizací. Celou tuto diplomovou práci dělíme do třech kapitol. V první kapitole hovoříme o fundamentální teologii a synteticky si představujeme její historii, stav a nejdůležitější otázky fundamentální teologie, jako např.: obraz člověka v římskokatolické Církvi, Boží zjevení, fundamentální christologii a fundamentální ekleziologii. V této kapitole se zabýváme také např. předáváním Božího zjevení, Ježíšem Kristem a Církví. V následující, druhé kapitole hovoříme o hnutí Haré Kršna a symetricky ke kapitole první se v této kapitole zabýváme obrazem člověka v hnutí Haré Kršna, božím zjevením, Kršnou a Prabhupádou a ISKCONem jakožto institucí, kterou Prabhupáda založil. V poslední, třetí kapitole této práce fundamentálně-teologicky hodnotíme kredibilitu antropologie, božího zjevení, Kršny, Prabhupády a ISKCONu. V závěru této diplomové práce si pak již jen připomínáme důvod, proč jsme tuto diplomovou práci sepsali.

SUMMARY

In this work we try to give an overview of the Roman Catholic Church as well as the Haré Krishna movement, ie the history, anthropology and theology of religious organizations selected by us. The whole thesis is divided into three chapters. In the first chapter we are talking about fundamental theology and synthetically imagine its history, the state and the most important fundamental questions of theology, such as: imagine of a man in the Roman Catholic Church, God's revelation, fundamental Christology and ecclesiology fundamental. In this chapter we also transfer as divine revelation, Jesus Christ and the Church. In the following, the second chapter we talk about the Haré Krishna movement and symmetrical to the first chapter in this section deal with the image of man in the Haré Krishna movement, divine revelation, Krishna and Prabhupada and ISKCON as an institution that Prabhupada founded. In the last third chapter of this work fundamentally-theologically-evaluate the credibility of anthropology, divine revelation, Krishna, Prabhupada and ISKCON. In conclusion, this thesis will then only recall why we wrote this thesis.

Seznam použité literatury

- BOUBLÍK Vladimír: Boží lid, sv. 105, ed. Studium, 2. vyd. v KN 1., Kostelní Vydří: KNA, 1997.
- BOUBLÍK Vladimír: Teologická antropologie. Člověk v Kristu Ježíši, sv. 146, ed. Studium, Kostelní Vydří: KNA, 2001.
- BOUBLÍK Vladimír: Teologie dějin spásy, sv. 158, ed. Studium, Kostelní Vydří: KNA, 2002.
- BOUMA David: Provokátor Klaus Berger. Kritika východisek současné novozákonní exegeze v díle Klause Bergera a její možné využití ve fundamentální teologii, Ústí nad Orlicí: Oftis, 2011.
- DRUHÝ VATIKÁNSKÝ KONCIL: Věroučná konstituce o Božím zjevení *Dei verbum*, (ze dne 18. listopadu 1965), in.: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.
- DRUHÝ VATIKÁNSKÝ KONCIL: Deklarace o poměru církve k nekřesťanským náboženstvím *Nostra aetate*, (ze dne 28. října 1965), in.: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.
- FÁREK Martin: A. Č. Bhaktivédánta Svámí Prabhupáda. Misionář a teolog oddanosti ke Kršnovi, in: DINGIR 1 (2007).
- FÁREK Martin: Hnutí Haré Kršna. Institucionalizace alternativního náboženství, 1. vyd., Praha: Karolinum, 2008.
- FUJDA Milan, LUŽNÝ Dušan: Oddaní Kršny. Hnutí Haré Kršna v pohledu sociálních věd, Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2010.
- GÓSVÁMÍ Satsvarúpa Dása: Prabhupáda, Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 2001.
- GRANAT Wincenty: K člověku a Bohu v Kristu 3. Nástin katolické dogmatiky, Řím-Velehrad: Křesťanská akademie, 1982.
- HALÍK Tomáš: K filozofickým a teologickým předpokladům mezináboženského dialogu, in.: Mezináboženský dialog se zřetelem k tzv. abrahámovským náboženstvím. Sborník z konference v Praze 25-26. 10. 2007, Praha: DINGIR, 2007.
- JAN PAVEL II.: Encyklika *Dominum et vivificantem*, Praha: Zvon, 1997.
- Katechismus katolické církve, Praha: Zvon, 1995.
- KOTALÍK František ThDr.: Inspirace Písma svatého a biblická hermeneutika, ed. Vychází jako skriptum pro studijní účely Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Litoměřicích, Praha: Česká katolická Charita, 1978.

KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY: Dominus Iesus. O jedinečnosti a spásenosné univerzalitě Ježíše Krista a církve, Praha: Sekretariát České Biskupské Konference, 2000.

KÜNG Hans, STIETENCROHN Heinrich von: Křesťanství a hinduismus, ed. Světová náboženství, Praha: Vyšehrad, 1997.

KÜNG Hans: Po stopách světových náboženství, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006.

LANG Albert: Kristus vrchol zjevení. Fundamentální teologie, Olomouc: Velehrad, 1993.

LESNÝ Vincenc: Pověst o Kršnovi v Puránech, Praha: Věstník České Akademie císaře Fr. Josefa pro vědy, slovesnost a umění, roč. XXII., rok neuveden.

LUDVÍK Tomáš: Guru u hnutí Haré Kršna a hnutí ritvik (bakalářská diplomová práce obhájená na FF MU), Brno: 2007, http://is.muni.cz/th/64890/ff_b/.

MAHÁRÁJA Šrí Šrímad Bhakti Rakšaka Šrídhara: Zlatý avatár, in.: Čintámáni 4 (2002).

MRÁZEK Miloš: Děti modrého Boha. Tradice a současnost hnutí Haré Kršna, 1. vyd., Praha: DINGIR, 2000.

MTK: Křesťanství a ostatní náboženství, Praha: Krystal OP, 1999.

MÜLLER Gerhard Ludwig: Dogmatika pro studium i pastoraci, ed. Teologie, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010.

POSPÍŠIL Ctirad Václav: Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel, třetí vydání, Praha – Kostelní Vydří: Krystal OP – Karmelitánské nakladatelství, 2006.

PRABHUPÁDA Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédánta Swami: Bhagavad-gítá taková, jaká je, Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 1998.

PRABHUPÁDA Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédánta Swami: Konverzace ze dne 11. listopadu 1975 v Bombaji, cit. in.: The Bhaktivedanta VedaBase.

PRABHUPÁDA Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédánta Swami: Nauka o seberealizaci, Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 1993.

PRABHUPÁDA Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédánta Swami: Přednáška ze dne 13. listopadu 1972 ve Vrndávaně, cit. in.: The Bhaktivedanta VedaBase.

PRABHUPÁDA Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédánta Swami: Sri Caitanya-caritamṛta of Kṛṣṇadāsa Kavirāja Gosvāmī. „The Advent of Lord Śrī Caitanya Mahāprabhu“, <http://vedabase.net/cc/adi/13/9/en> (25.2.2011).

PRABHUPÁDA Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédánta Swami: Šrímad Bhágavatam. Zpěv první-díl první, Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 1992.

PRABHUPÁDA Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédánta Swami: Vědecké poznání duše, 2. rozšířené vyd., Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 1996.

- RATZINGER Joseph: Eschatologie. Smrt a věčný život, Brno: Barrister & Principal, 2004.
- ROSEN Steven J.: Skrytá sláva Indie, Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 2007.
- SOKOL Jan: Filosofická antropologie. Člověk jako osoba, Praha: Portál, 2002.
- TRILOKÁTMA DÁS: Dospívání Kršnových oddaných, in: DINGIR 2 (2010).
- WALDENFELS Hans: Kontextová fundamentální teologie, sv. 4, ed. Theologica, Praha: Vyšehrad, 2000.
- YAMAMOTO Isamu J.: Haré Kršna in.: ENROTH Ronald a další: Za novými světy. Průvodce sektami a novými náboženstvími, Praha: Návrat domů, 1994.